

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЛЕЩІЙ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 376-056.26:796.035:364-57(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ
В НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Супрун Микола Олексійович,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова,
кафедра психокорекційної педагогіки,
професор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ляхова Інна Миколаївна,
Запорізький державний медичний університет,
кафедра фізичної реабілітації, спортивної
медицини, фізичного виховання і здоров'я,
професор;

доктор педагогічних наук, професор
Пахомова Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи,
завідувач;

доктор педагогічних наук, доцент
Мартинчук Олена Валеріївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра спеціальної та інклюзивної освіти,
завідувач.

Захист відбудеться «14» травня 2021 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 2-й поверх (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано «13» квітня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Е. А. Данілавічюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна стратегія реалізації права на освіту та порядок надання освітніх, медичних, соціальних послуг для дітей з особливими освітніми потребами регламентовані відповідними Законами України: «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Незважаючи на прагнення суспільства створити умови для безперешкодного доступу означеної категорії дітей до освітніх послуг та успішної соціалізації, залишається низка нагальних завдань, одне серед яких – розробка технологій кваліфікованої підтримки дітей зі складними порушеннями (наявністю двох і більше первинних порушень). Різний ступінь недосконалості будь-якої функціональної системи організму (або декількох водночас), що може сполучатися з ураженням мозкових структур, обтяжується наявністю вторинних відхилень, ускладнюючи загальний алгоритм дизонтогенезу, перебіг компенсації і соціальної адаптації (Т. Басилова, М. Блюміна, В. Лубовський та ін.). На відміну від окремого порушення, яке має переважно відому симптоматику і механізм виникнення, компоненти складних порушень корелюють між собою, утворюючи унікальні візерунки проявів, що негативно позначається на цілісному розвитку організму дитини, спонукаючи до нових наукових пошуків вирішення цієї проблеми.

Вітчизняні й зарубіжні дослідження, що присвячені вивченню складних порушень (Т. Басилова, Г. Бертинь, М. Блюміна, О. Мастюкова, Н. Олександрова, М. Певзнер, Т. Розанова, В. Чулков, В. Шевчук, J. Downing, M. Janssen, D. Moores, F. Orelve, D. Sobsey, F.J. Van Dijk), здійснюються у контексті теоретичних положень про складну структуру аномального розвитку (Л. Виготський, В. Кorkmaz): взаємозв'язок первинного ураження, причиною якого виступають біологічні фактори, та вторинних, що виникають як його наслідок. Багатоманітність сполучуваності рухових, сенсорних, мовленнєвих та інтелектуальних особливостей розвитку спричинює різноманітні бар'єри у процесі навчання і виховання означеної категорії дітей.

Аналіз результатів сучасних досліджень онтогенезу інтегративної діяльності функціональних систем організму дитини переконливо свідчить про провідну роль рухового аналізатора (рух як топову реакцію життєдіяльності) в створенні компенсаторної основи для продуктивного подолання обмежень функціонування (Е. Данілавічюте, А. Смолянінов, А. Vančova). Саме тому одним із засобів успішної абілітації, реабілітації та подальшої соціалізації дітей з особливими освітніми потребами є використання оздоровчого потенціалу фізичної культури, функція якої полягає у формуванні у дітей відповідних умінь і навичок, стимулюванні їхньої пізнавальної активності, забезпеченні набуття досвіду практичної діяльності і спілкування (Н. Байкіна, 2012; В. Григоренко, 2009; Б. Долинський, 2011; М. Єфименко, 2014; П. Джуринський, 2003; І. Ляхова, 2006; Б. Сермеєв, 1992; О. Форостян, 2015, Б. Шеремет, 2014), що визнається державою і відображено в Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року («Рухова активність – здоровий спосіб життя –

здорова нація»).

Нині у дослідженнях провідних учених розкрито особливості навчання і фізичного виховання дітей із особливими освітніми потребами, що спричинені порушеннями зору (Р. Азарян, О. Глоба, Т. Дегтяренко, В. Кобильченко, Б. Сермеєв, Т. Сіроткіна, Б. Шеремет та ін.), слуху (Н. Байкіна, В. Засенко, С. Кульбіда, О. Кунінець, І. Ляхова, О. Мартинчук, П. Пиптюк, О. Таранченко, О. Форостян та ін.), опорно-рухового апарату (В. Григоренко, П. Джуринський, М. Єфименко, Ю. Лянной, С. Холодов та ін.), інтелекту (В. Бондар, В. Вайзман, І. Дмитрієва, О. Дмитрієв, М. Козленко, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, Л. Харченко та ін.), мовлення (В. Галущенко, І. Омеляненко, Н. Пахомова, Н. Петренко, В. Подгорна, С. Притиковська, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.), а також когнітивними порушеннями (А. Душка, А. Колупаєва, Л. Прохоренко). Багаторічна практика роботи доводить ефективність фізкультурно-оздоровчих засобів впливу, постійно збагачуючи науку новими емпіричними даними.

Водночас фізкультурно-оздоровча складова освітнього процесу дітей, які мають складні порушення розвитку (О. Балим, І. Бобренко, Н. Гладких, Б. Долинський та ін.), суттєво відрізняється від комплексу заходів, що традиційно використовуються у спеціальних закладах освіти для дітей із певним типом порушення або більшості закладів з інклюзивним навчанням. Специфіка її організації обумовлена регламентом функціонування навчально-реабілітаційного центру (НРЦ), в якому забезпечується індивідуальний догляд та супровід учнів (вихованців) зі складними порушеннями з метою здобуття ними освіти або пропонуються абілітаційні/реабілітаційні, корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги (без здобуття освіти). За таких умов підвищується вірогідність консолідації різнопрофільних фахівців для досягнення спільної мети та реалізації завдань фізкультурно-оздоровчої роботи, а також її включення до цілісного процесу абілітації/реабілітації (освітні, корекційно-розвиткові, позакласні, самостійні, дистанційні заняття вдома самостійно або за підтримки батьків тощо).

Вищезазначені результати досліджень перебігу сервісної підтримки свідчать про необхідність і можливість організації комплексної фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ, проте наукові розробки означеного спрямування відсутні. Водночас аналіз практики надання допомоги дав змогу виявити низку суперечностей між: збільшенням кількості дітей із складними порушеннями розвитку та відсутністю науково-обґрунтованої системи фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах НРЦ; необхідністю залучення батьків дітей із складними порушеннями розвитку до освітнього та реабілітаційного процесів і відсутністю налагодженої взаємодії НРЦ з ними; визнанням необхідності консолідованої участі різнопрофільних фахівців для реалізації завдань фізкультурно-оздоровчої роботи та її практичною реалізацією; наявністю притаманних конкретній дитині особливостей розвитку та відсутністю індивідуальних фізкультурно-оздоровчих програм. Відтак, існує соціально-педагогічна й науково-прикладна проблема невідповідності запиту на поліпшення психофізичного та функціонального стану дітей із складними порушеннями розвитку для повноцінної інтеграції їх у суспільство та недостатня

розробленість такого потужного інструментарію як фізкультурно-оздоровча робота в системі НРЦ, що й зумовило вибір теми дисертаційної роботи **«Теоретичні та методичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри дефектології та фізичної реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Науково-методичний супровід фізичного розвитку дітей з особливими потребами» (державний реєстраційний номер 0114U000017), «Психолого-педагогічний супровід корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами» (державний реєстраційний номер 0119U002024).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 8 від 24.03.2016 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 28.03.2017 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретичні та методологічні засади організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

2. Розкрити сутність та специфіку фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

3. Встановити сучасний стан реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах, окреслити педагогічні умови її подальшого вдосконалення.

4. Визначити критерії і показники загального рівня фізичного здоров'я та встановити його у дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку.

5. Обґрунтувати та розробити модель комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

6. Експериментально перевірити ефективність розробленої комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Об'єкт дослідження – процес організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку.

Предмет дослідження – теоретичні засади та методичне забезпечення організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Концепція дослідження. Концепція дослідження ґрунтується на методологічному, теоретичному та методичному концептах, що дають змогу сформулювати цілісне уявлення про організацію фізкультурно-оздоровчої роботи в навчально-реабілітаційних центрах з дітьми зі складними порушеннями розвитку.

Методологічний концепт проблеми, що досліджується, передбачає реалізацію взаємопов'язаних методологічних підходів як підґрунтя ефективної реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах, а саме:

- діяльнісно-особистісний підхід, який забезпечив урахування сенситивних періодів розвитку школярів, застосування відповідних засобів, форм та методів навчання і виховання дітей зі складними порушеннями розвитку;

- системний підхід передбачав цілісне ставлення до гармонійного формування всіх складників здоров'я; удосконалення фізичної та психологічної підготовки дітей до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість, індивідуалізацію і диференціацію у використанні різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного розвитку;

- культурологічний підхід надав можливість розглядати дітей зі складними порушеннями розвитку в системі фізкультурно-оздоровчої роботи як суб'єктів фізичної культури, діяльність яких спрямована на збереження наявного здоров'я, запобігання погіршення стану здоров'я та фізичної і психічної усталеності, впевненості у своїх силах.

Теоретичний концепт дослідження склали теоретичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи (В. Базильчук, Х. Джамалудинов, Г. Жук, Є. Жуковський, І. Когут, Є. Куликович, С. Малиніна, В. Маринич, В. Мороз, О. Саїнчук та ін.); організаційно-правові засади освітньо-виховного процесу в навчально-реабілітаційних центрах; концептуальні підходи до проблеми корекції і компенсації психофізичного розвитку дітей із порушеннями слуху (Н. Байкіна, В. Жук, В. Засенко, Н. Засенко, І. Ляхова, С. Кульбіда, С. Литовченко, О. Таранченко, О. Форостян та ін.) та порушеннями інтелектуального розвитку (В. Бондар, В. Вайзман, І. Дмитрієва, О. Дмитрієв, М. Козленко, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун та ін.); сучасні наукові положення щодо значущості засобів фізичного виховання для поліпшення морфофункціональних показників та фізичного розвитку дітей із порушенням слуху (І. Бабій, Н. Байкіна, Х. Гурінович, А. Івахненко, О. Кунінець, І. Ляхова, П. Пиптюк, О. Форостян та ін.); вивчення загальних закономірностей розвитку (П. Анохін, Б. Бельтюков, Л. Берталанфі, В. Зінченко, Б. Ломов, В. Садовський та ін.); теоретичні аспекти формування культури здоров'я особистості (В. Баранніков, Р. Бедрань, Н. Бірюков, І. Брехман, Є. Вайнер, М. Вілянський, І. Глинянова, І. Ільїна, В. Ірхіна, В. Колбанов, В. Нестеренко, С. Лебедченко, В. Магін та ін.).

Методичний концепт передбачав розробку і реалізацію комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи в

навчально-реабілітаційних центрах, диференційованого використання фізкультурно-оздоровчих засобів, урахування чинників їх спрямованості та послідовну реалізацію методологічного, організаційно-діяльнісного та оцінювального компонентів, що дало змогу істотно поліпшити рівень фізичного здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у ході дослідження використано комплекс теоретичних та емпіричних методів:

– *методи теоретичного рівня дослідження:* аналіз, порівняння, індукція, дедукція, систематизація та узагальнення науково-методичної літератури, нормативно-правових документів, інформаційних ресурсів мережі Інтернет з проблеми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;

– *методи емпіричного рівня дослідження:* соціологічні (бесіда, анкетування, аналіз документальних матеріалів – історій хвороб та амбулаторних карток, опитування за методикою діагностики самопочуття, активності і настрою); педагогічні (педагогічне спостереження, педагогічний експеримент для визначення ефективності розробленої системи фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку, педагогічне тестування для визначення показників фізичної підготовленості); антропометричні (оцінювання окружності грудної клітки, маси та довжини тіла); фізіологічні (тонометрія, пульсометрія, динамометрія, спірометрія, функціональні проби Штанге, Генчі, Руф'є, Скібінського, визначення рівня соматичного здоров'я за Г. Апанасенко та аналіз показників захворюваності).

– *математичної статистики:* кореляційний, факторний аналіз, параметричні та непараметричні методи оцінки статистичних гіпотез для кількісної та якісної обробки експериментальних даних, визначення достовірних відмінностей між показниками експериментальної та контрольної груп, доведення ефективності результатів педагогічного експерименту та інтерпретації отриманих результатів.

Вірогідність здобутих результатів забезпечено: науково-теоретичним обґрунтуванням відправних положень дослідження; застосуванням комплексу методів, у їх взаємозв'язку, що відповідають меті, предмету та завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу.

Експериментальна база дослідження: КЗ «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр № 1», КЗ «Київський навчально-реабілітаційний центр I-III ступенів № 6», КЗ «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10», Калуський навчально-реабілітаційний центр Івано-Франківської обласної ради, КЗ «Теребовлянський навчально-реабілітаційний центр», КЗ «Київська загальноосвітня спеціальна школа-інтернат I-III ступенів № 9», КЗО «Дніпропетровський багатопрофільний навчально-реабілітаційний ресурсно-методичний центр корекційної роботи та інклюзивного навчання», КЗ «Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 91 I-III ступенів» для глухих дітей, КЗ «Херсонська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів», КЗ «Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів № 6».

До експерименту залучено 851 учасник: 249 учнів зі складними порушеннями розвитку; 340 дітей-однолітків, які не мали складних порушень розвитку; 175 батьків, які виховують дітей зі складними порушеннями розвитку; 87 педагогів, які працюють в навчально-реабілітаційних центрах.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що:

вперше:

- спроектовано, науково обґрунтовано комплексну, диференційовану, багатофакторну систему організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;

- науково обґрунтовано методологічні концепти організації фізкультурно-оздоровчої роботи школярів із складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах відповідно до фундаментальних наукових підходів: діяльнісно-особистісного, системного, культурологічного та принципів індивідуалізації і диференціації, продуктивності розвитку особистості, ситуативності навчання, освітньої рефлексії;

- схарактеризовано сутність і структуру феномену «фізкультурно-оздоровча робота школярів зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах»;

- визначено компоненти (методологічний, організаційно-діяльнісний, оцінювальний), критерії (антропометричний, функціональний, соматичний, психоемоційний) та виявлено рівні фізичного здоров'я дітей зі складними порушеннями розвитку;

- виокремлено фактори та провідні показники, що зумовлюють рівень фізичного здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку; виявлено особливості психофізичного розвитку та функціонального стану дітей зі складними порушеннями розвитку порівняно з однолітками, які не мають складних порушень розвитку;

- теоретично обґрунтовано й розроблено модель організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;

- окреслено педагогічні умови організації фізкультурно-оздоровчої роботи в навчально-реабілітаційних центрах для дітей із складними порушеннями розвитку;

поглиблено та уточнено:

- ключові поняття, які розкривають сутність системи фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;

- теоретичні відомості щодо використання засобів і методів фізичної культури в умовах навчально-реабілітаційних центрів та вікової динаміки розвитку рухових здібностей у дітей зі складними порушеннями розвитку;

подальшого розвитку набули:

- концептуальні засади організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;

- організаційні умови фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах;
- принципи взаємодії учасників в організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що:

- спроектовано і впроваджено в роботу навчально-реабілітаційних центрів комплексну, диференційовану, багатofакторну систему фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку, яка може бути використана у роботі з дітьми зі складними порушеннями розвитку в інших закладах освіти;
- розроблено й апробовано індивідуально спрямовані фізкультурно-оздоровчі програми для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку з урахуванням статевих відмінностей дітей обраної категорії, що передбачають диференційоване використання засобів, форм і методів з урахуванням психофізичного та функціонального стану дитини, їх пріоритетне співвідношення залежно від факторної структури загального рівня фізичного здоров'я та супутніх захворювань.

Основні результати дослідження (лекції, індивідуально-спрямовані диференційовані фізкультурно-оздоровчі програми, індивідуальні картки контролю здоров'я та фізичної підготовленості дітей, фізкультурно-оздоровчі заняття з фітбол-аеробіки, йоги, стретчингу, дихальної гімнастики, круглі столи, диспути та збори з батьками і вчителями, батьківські тренінги, тощо) можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти в підготовці майбутніх фахівців з корекційної педагогіки.

Результати дослідження впроваджено в практичну діяльність Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка № 04-10/1208 від 08.09.2019 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 11 від 28.08.2020 р.), комунального закладу освіти «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний ресурсно-методичний центр корекційної роботи та інклюзивного навчання» Дніпропетровської обласної ради (довідка № 89 від 12.09.2019 р.), Комунального загальноосвітнього закладу «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр № 1» (довідка № 58 від 08.10.2019 р.), Комунального закладу освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10» (довідка № 18 від 18.10.2019 р.), Калуського навчально-реабілітаційного центру Івано-Франківської обласної ради (довідка № 68 від 22.10.2019 р.), Тербовлянського навчально-реабілітаційного центру Тернопільської обласної ради (довідка № 55 від 25.10.2019 р.), Комунального закладу Львівської обласної ради «Львівська спеціальна школа Марії Покрови I-III ступенів» (довідка № 22 від 19.10.2019 р.); комунального закладу освіти «Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 91 I-III ступенів» для глухих дітей (довідка № 38 від 10.10.2019 р.), Спеціальну школу I-II ступенів № 10 Дарницького району м. Києва (довідка № 45 від 19.11.2019 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що всі наукові підходи та положення, теоретико-методологічні засади і висновки дослідження, які

представлено до захисту, здобуто та сформульовано авторкою самостійно. У публікаціях, що виконано у співавторстві здобувачем: окреслено критерії режимів рухової активності на заняттях лікувальної фізичної культури для дітей 1-4 класів класів з порушенням слуху та інтелекту [41]; розкрито методику та принципи дозування фізичних навантажень на заняттях лікувальної фізичної культури для дітей 5-10 класів зі складними порушеннями розвитку [42]; розроблено засоби розвитку витривалості і покращення функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем у дітей зі складними порушеннями розвитку 5-10 класів на заняттях лікувальної фізичної культури [43]; розроблено орієнтовані навчальні нормативи оцінювання рівня розвитку фізичних якостей у глухих дітей 6-7 класів [45]; визначено компоненти та способи оцінювання рівня навчальних досягнень з фізичної культури для глухих дітей підготовчого, 1-4 класів [47].

Апробація результатів дослідження. Основні практичні та теоретичні результати дослідження оприлюднено на таких міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (Одеса, 2017); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2018); «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2018); «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 2019), «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти» (Харків, 2019); «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2019); «Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи» (Одеса, 2019); «Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика» (Київ, 2019); «Діти з особливими потребами в освітньому просторі» (Чернігів, 2019); «Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі» (Київ, 2020); «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2020).

Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (2016-2020).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 49 праць, у тому числі 1 одноосібна монографія, 23 одноосібні статті в наукових фахових виданнях України (з них 17 у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 5 одноосібних статей у періодичних виданнях іноземних держав, які внесені до міжнародних наукометричних баз, 10 публікацій апробаційного характеру.

Кандидатська дисертація з теми «Розвиток координації рухів у глухих підлітків на уроках фізичної культури» (спеціальність 13.00.03 – корекційна педагогіка) захищена у 2004 році в Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (451 найменування), із них 12 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг роботи становить 429 сторінок, із них основний текст викладено на 339 сторінках. Робота містить 23 таблиці та 17 рисунків на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, що досліджується; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи, методологічні, теоретичні засади; представлено концепцію дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення здобутих результатів; подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг.

У першому розділі – **«Теоретичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах»** – обґрунтовано теоретичні засади організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку, здійснено аналіз організаційно-правового інструментарію надання допомоги в НРЦ, визначено сучасний стан перебігу фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ.

Стаття 9 закону «Про повну загальну середню освіту» (2020) забезпечує рівний доступ до навчання дітям, у яких є особливості розвитку, що стосуються однієї з функціональних систем організму або декількох водночас, до здобуття повної загальної середньої освіти у процесі застосування найбільш прийнятних для таких дітей умов, методів і способів спілкування в освітньому середовищі, що потребує достатнього ступеня готовності закладів освіти. Саме тому одним з найважливіших і першочергових завдань досягнення науково-практичної ефективності надання допомоги дітям зі складними порушеннями є системний аналіз, який здійснюється відповідно до вчення про складну структуру аномального розвитку (Т. Басилова, 2001; С. Миронова, 2009; Н. Гладких, 2015).

На основі результатів вивчення наукових джерел (Н. Бабич, Т. Басилова, Г. Бертинь, М. Блюміна, Л. Виготський, М. Жігорева, А. Мещеряков, М. Певзнер, Т. Розанова, В. Чулков, В. Шевчук) визначено, що діти зі складними порушеннями розвитку – це категорія дітей, які мають поєднання двох і більше первинних порушень, що перебувають у взаємодії і спричинюють негативний кумулятивний ефект на функціонування і життєдіяльність цілісного організму дитини. Відповідно до сучасних теоретичних уявлень і емпіричного досвіду серед дітей із складними порушеннями розвитку виокремлюють такі групи: а) діти із двома вираженими психофізичними порушеннями, кожне з яких може викликати аномалію розвитку, наприклад, діти, які мають порушення слуху в поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку, порушення зору в поєднанні з тяжкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку, сліпоглухі та ін.; б) діти, які мають одне істотне психофізичне порушення (провідне) і супутнє йому інше порушення, слабко виражене, яке обтяжує провідне, наприклад діти з інтелектуальними порушеннями в поєднанні з помірним зниженням слуху (у таких випадках йдеться про «ускладнені» дефекти); в) діти з множинними порушеннями, у яких є три і більше первинних порушень, виражених різною мірою, які призводять до значних відхилень у розвитку дитини, наприклад, наявність порушень інтелекту, зору, слуху (Л. Аксенова, Т. Басилова, Н. Гладких, Т. Богданова, С. Миронова, С. Морозов, Н. Назарова).

Аналіз результатів сучасних вітчизняних досліджень свідчить про доцільність стимулювання рухової активності дітей зі складними порушеннями засобами фізкультурно-оздоровчого інструментарію як такого, що, з одного боку, задовольняє потреби в русі, відновленні, зміцненні та підтримці здоров'я, особистісного розвитку, самореалізації фізичних і духовних сил з метою покращення якості життя, а, з іншого, – розширює коло доступних зв'язків з навколишнім середовищем, сприяючи подальшій соціалізації та інтеграції означеної категорії дітей у суспільство (О. Балім, І. Бобренко, Н. Гладких, Б. Долинський та ін.).

У процесі аналізу та узагальнення результатів сучасних досліджень встановлено, що метою наукових пошуків у сфері навчання дітей зі складними порушеннями розвитку стало їхнє різнобічне психолого-педагогічне та клінічне вивчення; виявлення та уточнення типології порушень функцій аналізаторів і відхилень психічного і фізичного розвитку; вивчення об'єктивних закономірностей виховання і навчання дітей, які мають складні порушення; теоретичне обґрунтування і розроблення системи комплексного, диференційованого спеціально організованого процесу навчання і виховання; розроблення наукових засад змісту навчання (програми, навчальні плани тощо) та організації фізкультурно-оздоровчої роботи в навчально-реабілітаційних центрах (НРЦ).

Нині в Україні для дітей зі складними порушеннями з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку створено такі види НРЦ: 1) для дітей, які мають порушення слуху в поєднанні з порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату; 2) для дітей, які мають порушення зору в поєднанні з важкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку та/або порушеннями опорно-рухового апарату, та сліпоглухих дітей; 3) для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату в поєднанні з важкими системними мовленнєвими порушеннями чи порушеннями інтелектуального розвитку; 4) для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в поєднанні з важкими порушеннями мовлення (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221 «Положення про навчально-реабілітаційний центр»).

У контексті нашого дослідження НРЦ розглянуто як заклад, альтернативний спеціальним, метою якого є сприяння інтеграції у суспільство дітей зі складними порушеннями розвитку, здійснення комплексних реабілітаційних заходів, що спрямовані на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень. Визначено, що навчально-реабілітаційний центр виконує такі функції: інтегративну – об'єднує в єдине ціле різні виховні впливи; управлінську, спрямовану на упорядкування педагогічних процесів та на управління ними; розвивальну – забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а, з іншого – її оновленням, удосконаленням; захисну – чинник захисту, гарант виживання і безпеки підростаючого покоління; корекційну, спрямовану на здійснення педагогічної корекції поведінки і спілкування з дитиною для зменшення негативного впливу на формування її особистості; компенсаторну, спрямовану на

створення комфортних умов у закладі для компенсації недостатньої уваги з боку родини і суспільства в процесі забезпечення життєдіяльності дитини, розкриття її здатностей.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчив, що поняття «фізкультурно-оздоровча робота» (С. Малиніна, 1999; Х. Джамалудинов, 2007; Г. Жук, 2013; Є. Жуковський, 2014; Т. Сусикова, 2014) подекуди ототожнюється із поняттям «спортивно-оздоровча робота» (Т. Лісицька, 2002; І. Когут, 2003; Л. Волков, 2007; Г. Пономарьова, 2013; О. Бичук, 2014). Означені феномени використовуються здебільшого як синоніми або як взаємозамінні категорії. Незважаючи на значну кількість наукових доробок щодо організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-оздоровчої роботи, сутність дефініцій однозначно не визначено, наявне нечітке з'ясування їх семантичних меж, що зумовлює множинність і хаотичність їхньої смислової інтерпретації. З огляду на те, що поняття «спортивно-оздоровча робота» може передбачати діяльність закладу освіти, зокрема й навчально-реабілітаційного центру, спрямовану на розвиток здібностей дітей у тому чи тому виді спорту з урахуванням їхніх фізичних і психологічних особливостей, «фізкультурно-оздоровча робота» була обрана як ключова дефініція нашого дослідження.

У процесі дослідження встановлено, що *фізкультурно-оздоровча робота в навчально-реабілітаційному центрі* – це цілеспрямована діяльність працівників (педагогів, психологів, лікарів, інструкторів тощо) з дітьми, які мають складні порушення розвитку, що передбачає проведення заходів фізкультурно-оздоровчого спрямування, змістом яких є раціональне використання рухової активності, спрямоване на зміцнення здоров'я, оптимізацію фізичного стану, розвиток базових потреб у руховій активності, опанування фізичної культури, формування цінностей фізичної культури та здорового способу життя. Відтак, *фізкультурно-оздоровчу роботу* з дітьми зі складними порушеннями розвитку нами визначено як систему педагогічних заходів, що спрямовані на оздоровлення особистості дитини. Зміст такої роботи передбачає цілеспрямовану та спеціально організовану взаємодію НРЦ і батьків, яка має на меті збереження здоров'я, формування мотивації до здорового способу життя, і передбачає використання різних фізкультурних засобів, форм і методів для покращення рівня фізичного здоров'я дітей з урахуванням особливостей їхнього фізичного та психічного розвитку.

З огляду на зазначене, стає очевидною необхідність розроблення системи фізкультурно-оздоровчої роботи для дітей зі складними порушеннями розвитку, яка б надала можливість з максимальною ефективністю використовувати засоби фізкультурного й оздоровчого спрямування для реалізації кожною дитиною її потенційних задатків упродовж перебування в НРЦ. На нашу думку, *комплексність, диференційованість, багатofакторність* означеної системи – невід'ємні умови планомірної, послідовної організації фізкультурно-оздоровчої роботи, яка передбачає сукупність принципів, засобів, форм, методів, технологій фізичного оздоровлення дітей із складними порушеннями у їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності, з урахуванням факторів загального рівня фізичного здоров'я дітей, за активної участі всіх учасників освітньо-виховного процесу (педагогів,

психологів, корекційних педагогів, інструкторів лікувальної фізичної культури, лікарів, батьків, дітей тощо), що і визначило алгоритм нашого подальшого дослідження, який потребував створення глибокого методологічного підґрунтя.

У другому розділі – **«Методологічні засади дослідження фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку»** – розглянуто поняття «методологія» як наукове підґрунття дослідження; визначено методологічні підходи та принципи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ.

З метою репрезентації сукупності наукових ідей, які визначили методологічну світоглядну позицію і стратегію нашої дослідницької діяльності щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми із складними порушеннями розвитку в НРЦ було обрано низку основоположних підходів: діяльнісно-особистісний, системний та культурологічний.

Базовими поняттями діяльнісно-особистісного підходу є «діяльність» та «особистість» у їх взаємозумовленості та взаємозв'язку. Діяльність, як форма психічної активності особистості, спрямована на пізнання та перетворення довкілля (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн). Особистість є суб'єктом активної діяльності і формується у процесі діяльності, що спрямована на досягнення поставленої мети та задоволення її потреб й інтересів. Відтак у контексті діяльнісного підходу відбувається орієнтування на сенситивні періоди розвитку дитини, коли вона є найбільш чутливою до різних видів фізичних навантажень, розвитку фізичних якостей, що зумовлює необхідність безперервного пошуку відповідних форм і методів фізкультурно-оздоровчої спрямованості. Водночас діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на становлення суб'єктності особистості конкретної дитини у контексті її життєдіяльності, враховує її життєві плани, ціннісні орієнтації її суб'єктивного світу, за своєю суттю він є діяльнісно-особистісним підходом, тобто реалізацією двох основних компонентів – діяльнісного й особистісного (І. Зимня, В. Лозова, О. Нікітіна).

Організація фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах НРЦ з позицій означеного підходу передбачає, що діти з психофізичними порушеннями мають бути включеними постійно в процес самостійного опанування нових видів рухової активності наскрізно через усі види діяльності впродовж навчального дня в НРЦ, використовуючи для цього самонавчання, особистісне сприйняття, осмислення, усвідомлення набутого досвіду фізичного оздоровлення. З позицій означеного підходу, фізкультурно-оздоровча робота учнів із складними порушеннями розвитку в НРЦ здійснюється в різноманітних видах діяльності (освітній, виховній, оздоровчій, фізкультурній, коригувальній, спортивній, ігровій, дозвіллевій).

На підставі теоретичного аналізу досліджень філософів (В. Афанасьєв, М. Коган, В. Уємов, Б. Юдін та ін.), психологів (І. Бех, Б. Ломов, С. Максименко, В. Семиченко) з'ясовано, що підґрунтям системного підходу є загальна теорія систем, що орієнтує на розкриття цілісності явищ, які досліджуються, у їх взаємозв'язку – кожний об'єкт розглядається як складна система і водночас як елемент більш складної системи. У нашому дослідженні застосування системного

підходу передбачало організацію фізкультурно-оздоровчої роботи дітей із складними порушеннями розвитку в НРЦ як багатовимірну, комплексну, диференційовану систему, у контексті якої розвиток фізичного здоров'я дітей є основоположним. Системний підхід, як універсальний методологічний інструментарій, дав змогу різноаспектно і цілісно дослідити ті чи ті явища, обґрунтувати структурні зв'язки між ними, змодельовати систему фізкультурно-оздоровчої роботи дітей із складними порушеннями розвитку в НРЦ на інтегральних зв'язках, виділити різноманітні типи зв'язків складного об'єкта та звести їх у єдине ціле.

У процесі проектування комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи дітей із складними порушеннями розвитку в НРЦ було виокремлено такі підсистеми: організаційно-методична (психолого-педагогічний консиліум, організація здоров'язбережувального освітнього середовища, залучення батьків до освітнього процесу); корекційно-розвивальна (вивчення психофізичних можливостей учнів, розроблення фізкультурно-оздоровчої програми, впровадження системи індивідуально-диференційованого підходу, розроблення корекційної програми розвитку психофізичних характеристик дітей); освітньо-дидактична (підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників, визначення змісту і форми психолого-педагогічного супроводу дітей, забезпечення співпраці та взаємодії всіх учасників освітнього процесу).

Системний підхід до фізкультурно-оздоровчої роботи нами було використано як систему цінностей, пріоритетів власного здоров'я і здоров'я довколишніх; інтегральний чинник соціалізації особистості, спосіб діяльності зі зміцнення, збереження, відновлення, формування та передання фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я; сукупність світоглядних ідей на сутність, особливості, самоцінність здоров'я особистості; історичну цілісність, ставлення суспільства до здоров'я громадян. Сутність застосування означеного підходу полягає у тому, що вирішальною у створенні комплексної, диференційованої, багатофакторної системи є взаємодія та взаємовплив її складників: мети, змісту, методів, засобів, форм організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми із складними порушеннями розвитку як суб'єктами освітньо-виховного процесу.

У контексті культурологічного підходу (Г. Балл, М. Бахтін, І. Бех, І. Зязюн, Є. Бондаревська та ін.) здійснено аналіз феноменів «культура», «фізична культура», «валеологічна культура» та «культура здоров'я» у взаємозв'язку із загальними соціокультурними цінностями, що спрямовані насамперед на збереження і зміцнення здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи. *Фізичну культуру* нами визначено як частину культури суспільства, що має на меті зміцнення здоров'я, гармонійного фізичного розвитку, вдосконалення фізичних якостей, формування життєво важливих рухових умінь і навичок людини в єдності із вдосконаленням біологічного і духовного потенціалу особистості (Г. Дюперон, Г. Ващенко, Б. Долинський, М. Зубалій, М. Матвеев та ін.). Валеологічну культуру (О. Адеєвою, Б. Долинським, В. Колбановим, Г. Кривошеєвою, В. Магіним,

Н. Тригубом та ін.), як невід'ємну складову загальної культури кожної людини, розглянуто з огляду на індивідуально-вікові особливості, стан фізичного розвитку та здоров'я людини, які спрямовують специфіку виховання здорового способу життя кожного індивіда. Фізична і валеологічна культури спрямовані насамперед на виховання в особистості *культури здоров'я* (В. Баранніков, Р. Бедрань, Н. Бірюков, І. Брехман, Є. Вайнер, М. Вілянський, І. Глинянова, І. Ільїна, В. Ірхіна, В. Колбанов, В. Нестеренко, С. Лебедченко, В. Магін та ін.), яку розглянуто як інтегроване утворення особистості, що виявляється в її мотиваційній теоретичній підготовці до формування, збереження та зміцнення свого здоров'я в усіх його аспектах (духовному, психічному, фізичному) та розуміння здоров'я як цінності (В. Бабич, Б. Долинський, Є. Вайнер, А. Мітяєва). *Формування культури здоров'я в НРЦ* – цілеспрямований процес взаємодії всіх учасників освітнього процесу в розвивально-оздоровчому середовищі, сім'ї, соціального оточення, метою якого є відновлення, збереження, зміцнення, розвиток фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Застосування культурологічного підходу дало змогу розглядати дітей зі складними порушеннями розвитку в комплексній системі фізкультурно-оздоровчої роботи як суб'єктів фізичної культури, діяльність яких спрямована на збереження наявного здоров'я, запобігання погіршення стану здоров'я та фізичної і психічної усталеності, впевненості у своїх силах.

В організації фізкультурно-оздоровчої роботи було задіяно такі методологічні принципи: індивідуалізація і диференціація організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку; продуктивність розвитку особистості; ситуативність навчання; освітня рефлексія.

У третьому розділі – **«Стан реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах»** – здійснено аналіз дослідження проблеми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в теорії корекційної педагогіки на сучасному етапі; встановлено особливості і стан фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ; визначено та схарактеризовано педагогічні умови, що сприятимуть організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ.

З метою глибшого вивчення існуючого корекційного інструментарію фізичного виховання наступний етап нашого наукового пошуку було присвячено дослідженню його специфіки у контексті навчання дітей з різними особливостями розвитку, що спричинені порушеннями зору (Р. Азарян, О. Глоба, Ю. Вихляєв, В. Григоренко, В. Дичко, Т. Євтухова, О. Коломійченко, О. Криличенко, О. Начинова, А. Подгаєцький, Б. Сермеєв, Т. Сіроткіна, Б. Шеремет, К. Яримбаш та ін.), слуху (І. Бабій, Н. Байкіна, Х. Гурінович, А. Івахненко, Н. Лещій, І. Ляхова, А. Карабанов, І. Ковшова, О. Колишкін, О. Кунінець, Г. Кучеренко, А. Мут'єв, П. Пиштюк, О. Романенко, О. Форостян та ін.), опорно-рухового апарату (Р. Бабенкова, В. Григоренко, П. Джуринський, М. Єфименко, Ю. Лянной, О. Мастюкова, М. Мога, К. Семенова, С. Холодов, О. Чеботарьова та ін.), інтелекту (О. Дмитрієв, М. Козленко, Я. Коштур, О. Литовченко, Л. Шапкова та

ін.), мовлення (В. Галущенко, В. Подгорна, С. Притиковська та ін.), а також складними порушеннями розвитку (І. Бобренко, Б. Долинський).

Аналіз результатів дослідження дав змогу встановити, що структура дефекту (Б. Долинський, 1992; Т. Басилова, 2001; Е. Даніелс, К. Стаффорд, 2002; М. Ellis, L. Lieberman, 2014; Н. Гладких, 2015; J. Jin, S. Agiovlasis, 2018; С. Sit, E. Cerin, 2019) при порушеннях слуху в поєднанні з порушеннями інтелекту, коли має місце дефіцит акустичної інформації та недостатність її інтелектуальної обробки (як і всіх інших видів сенсорних і моторних подразників), уможливорює виникнення вторинних, третинних відхилень у розвитку вищих психічних функцій, емоційно-вольової сфери, поведінки, а також у становленні рухової діяльності, яка відрізняється особливим алгоритмом перебігу (своєрідністю координації, рівноваги, просторового орієнтування у контексті досліджень І. Бобренко, І. Ляхової, Г. Козирнова, О. Кунінець та ін.), що часто відбувається на фоні супутніх соматичних захворювань. Специфіка означеного типу дизонтогенезу вимагає особливої уваги не лише тому, що таке сполучення особливостей суттєво гальмує подальший розвиток дитини, але й за причини винятково важливої функції рухової сфери як найкраще збереженого і доступного каналу поступової соціалізації саме при розглядуваному типі складного порушення. Відтак роль фізкультурно-оздоровчої роботи значно зростає, а вдосконалення її організації з залученням до експерименту дітей із зазначеним типом складного порушення може прислужитися репрезентативною моделлю для подальшого впровадження результатів нашого наукового пошуку в практику роботи НРЦ з дітьми з різними типами складних порушень.

Подальше констатувальне дослідження полягало у з'ясуванні особливостей ставлення педагогів, батьків та самих дітей молодшого шкільного віку до фізичних занять оздоровчого спрямування шляхом застосування методу анкетування, що передбачав розробку нами серії анкет, основний зміст яких дав змогу виявити особливості мотивації, уподобання й преференції дітей, оцінювання наявного стану надання розглядуваних послуг батьками/вчителями, ступінь участі й ставлення батьків, присутність бар'єрів або труднощів на шляху до досягнення дітьми найкращих результатів у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи. Процедура проведення анкетування передбачала надання різних видів допомоги дітям з урахуванням рівня їхнього розвитку (додаткове тлумачення запитань у анкетах або їхня адаптація/модифікація з урахуванням доступних засобів комунікації з дитиною, асистування у процесі фіксації відповідей тощо).

В анкетуванні взяли участь 87 учителів, 175 батьків, 223 учні (див. «Експериментальна база дослідження», ст.5). У процесі дослідження було з'ясовано, що більшість учителів-предметників (82%) вважають, що фізкультурно-оздоровча робота в НРЦ є прерогативою учителя фізкультури, інструктора з лікувальної фізкультури та тренерів спортивних секцій. Відповіді батьків (78%) виявили необізнаність щодо самостійної організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми у родині, засвідчили брак часу і надання переваги прогулянкам. Щодо учнів молодшого шкільного віку, то більшість з них (56,8%) із задоволенням відвідують уроки фізкультури, а 42% висловили бажання відвідувати різні секції, брати участь у турнірах, спортивних змаганнях.

Отже, результати анкетування учнів, учителів і батьків дітей зі складними порушеннями розвитку щодо їхнього ставлення до фізичних занять оздоровчого напрямку засвідчили, що попри усвідомлення необхідності фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ, вона проводиться несистематично і не використовуються всі можливості позитивного оздоровчого і профілактичного впливу на фізичний стан і фізичну підготовленість дітей зі складними порушеннями розвитку. З'ясовано, що більшість респондентів висловили думку про недостатню організацію в НРЦ занять фізичними вправами і спортом та їх позитивну мотивацію. Більшість батьків недооцінюють свою важливу роль у залученні дітей до здорового способу життя, не беруть участі в спільних оздоровчих заходах, змаганнях, походах з дітьми.

Аналіз освітніх програм фізкультурно-оздоровчого напрямку в НРЦ дав змогу з'ясувати, що фізкультурно-оздоровча робота планується відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України для спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку. Водночас виявлено, що в НРЦ здебільшого використовують програми із фізичної культури лише з одним типом порушень. Відсутня система організації фізкультурно-оздоровчої роботи для дітей зі складними порушеннями розвитку.

З огляду на отримані в процесі експериментального дослідження дані, визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови, за яких, на нашу думку, уможлиблюється підвищення ефективності перебігу фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ для дітей із складними порушеннями розвитку: мотиваційно-позитивна налаштованість дітей на фізкультурно-оздоровчу роботу; створення здоров'язбережувального середовища; використання позитивно-емоційних ситуацій успіху в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи; взаємодія педагогічного колективу з батьками дітей.

Формування у молодших школярів із складними порушеннями позитивної налаштованості до фізкультурно-оздоровчих занять сприятиме усвідомленню ними необхідності зміцнення власного здоров'я, потреби та інтересу до рухової активності оздоровчої спрямованості, прагненню до самостійних занять фізичною культурою, піклуванню про своє фізичне вдосконалення.

Здоров'язбережувальне середовище НРЦ у нашому дослідженні розглянуто як цілісний педагогічний процес, спрямований на збереження всіх складників здоров'я (фізичного, психічного, духовного, соціального) дітей зі складними порушеннями розвитку, впровадження в освітній процес комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи з урахуванням індивідуального стану здоров'я, можливостей і потреб кожного учня. Його створення передбачає наявність і взаємодію всіх учасників освітнього процесу (педагогів, психологів, медиків, батьків, учнів та ін.); організацію моніторингу поточного контролю і оцінювання результатів фізичного розвитку й здоров'я дітей; наявність фізкультурно-спортивного устаткування; впровадження інноваційних освітніх здоров'язбережувальних технологій; організацію психолого-педагогічного супроводу, педагогічної підтримки і допомоги учням означеної категорії.

Своєрідність психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями розвитку має, на нашу думку, полягати у створенні комплексної диференційованої системи заходів з організації освітнього процесу в НРЦ, яка передбачає низку психологічних та педагогічних послуг, що мають надаватися дитині зі складними порушеннями розвитку педагогічними працівниками, установами охорони здоров'я, соціального захисту; забезпечувати підтримку і допомогу в процесі особистісного розвитку дітей; стимулювати здатність до саморозвитку і саморегуляції в різних життєвих ситуаціях.

Невід'ємними складовими медичного супроводу фізичного здоров'я, що здійснюється медичними працівниками, має бути постійний контроль за соматичним станом здоров'я, дозування навчального і фізичного навантаження у процесі фізкультурно-оздоровчих занять тощо.

Особливого значення набуває створення позитивно-емоційної ситуації успіху, яку розуміємо як спеціально створені обставини, що викликають позитивні емоції у дітей зі складними порушеннями розвитку у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи (радість, задоволення, впевненість), сприяють налагодженню емоційної взаємодії з учасниками освітнього процесу, стимулюють їх на досягнення успіху у фізкультурно-оздоровчій роботі. Використання позитивно-емоційних ситуацій успіху в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ для дітей зі складними порушеннями розвитку сприятиме заохоченню їх до прояву ініціативи, схвалення успіху надасть можливість кожній дитині відчувати радість і задоволення від виконання різних видів рухової діяльності, сформує впевненість у власних силах і можливостях, дасть змогу усвідомити власні здібності, підсилить віру у власні сили.

Необхідність забезпечення тісної взаємодії педагогічного колективу НРЦ з сім'єю дітей зі складними порушеннями розвитку обумовлена особливою роллю батьків, яка полягає у тому, що вони упродовж тривалого часу виступають основною ланкою зв'язку дитини з навколишнім світом, а відтак від рівня їхньої обізнаності щодо потенціалу дитини, усвідомлення важливості власного внеску в його зростання, залежить перспектива подальшого розвитку і соціалізації.

У четвертому розділі – **«Комплексна, диференційована, багатофакторна система фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах навчально-реабілітаційних центрів для дітей зі складними порушеннями розвитку»** – репрезентовано систему організації експериментальної фізкультурно-оздоровчої роботи та її результати, доведено ефективність упровадження розробленої системи в умовах НРЦ.

Відповідно до результатів констатувального етапу наукового пошуку визначено критерії і показники загального рівня фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку: антропометричний критерій (довжина тіла, маса тіла, окружність грудної клітки), функціональний критерій (життєвий індекс, силовий індекс, проба Штанге, проба Генчі, індекс Руф'є, індекс Скібінського, ЧСС та АТ), критерій фізичної підготовленості (стрибок у довжину з місця, нахил тулуба вперед: із положення сидячи, човниковий біг 4x9 м, піднімання тулуба в сід за 1хв, статична рівновага, за методикою Бондаревського, спринтерський біг, біг/ходьба на витривалість),

психоемоційний критерій (самопочуття, активність, настрої), соматичний критерій (оцінка соматичного здоров'я, за експрес-методикою Г. Апанасенко). Означені критерії було застосовано для поточного контролю (визначення ефективності реалізації поточних завдань, корекції фізкультурно-оздоровчої програми в разі потреби) та етапного – для підбиття висновків про досягнення поставленої мети.

Реалізація завдань за показниками виокремлених критеріїв та аналізу анамнестичних даних про дитину (аналіз медичних карток) дали змогу отримати цілісне уявлення про загальний рівень здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили статистично достовірні ($p < 0,05$) порушення всіх досліджуваних показників за функціональним критерієм (життєвого індексу, силового індексу, проби Штанге, проби Генчі, індексу Руф'є, індексу Скібінського) дітей молодшого шкільного віку із складними порушеннями розвитку, відставання за антропометричним критерієм (довжини і маси тіла, окружності грудної клітки), низькі показники фізичної підготовленості (стрибка у довжину з місця, нахилу тулуба, піднімання тулуба в сід за 1 хв., статичної рівноваги, за методикою Бондаревського, бігу 30 м) порівняно з однолітками, які не мали складних порушень розвитку, що стало підґрунтям для розроблення і впровадження комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах НРЦ для дітей із складними порушеннями розвитку для підвищення можливостей функції зовнішнього дихання, адаптаційних можливостей серцево-судинної системи до фізичних навантажень, формування компенсаторних властивостей організму та поліпшення психоемоційного стану.

Дослідження рівня соматичного здоров'я у дітей 7-10 років обох статей із складними порушеннями розвитку засвідчило наявність великої кількості дітей із низьким та нижче за середній рівнями здоров'я: серед 7-річних школярів низький рівень соматичного здоров'я мали 67% дівчат та 75% хлопців; нижчий за середній – 33% та 25% відповідно; серед 8-річних дітей низький рівень фізичного здоров'я мали 69% дівчат та хлопців; нижчий за середній – 25% та 23% відповідно і лише 8% дівчат мали середній рівень здоров'я; серед 9-річних дітей низький рівень фізичного здоров'я мали 71% дівчат та 81% хлопців; нижчий за середній – 21% та 19% відповідно; 8% дівчат мали середній рівень здоров'я; серед 10-річних дітей низький рівень фізичного здоров'я мали 78% дівчат та 81% хлопців; нижчий за середній – 22% та 19% відповідно. Для виявлення найсуттєвіших показників, що зумовлюють загальний рівень фізичного здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку було здійснено факторний аналіз даних функціональних, антропометричних показників та фізичної підготовленості дітей.

У процесі реалізації факторного аналізу було застосовано метод головних компонент із варімаксним обертанням факторної матриці. Для виокремлення кількості факторів застосовувався критерій Кайзера, що дав змогу вилучити незначущі фактори. Факторне навантаження показників, які зумовлюють фізичне здоров'я дітей різної статі молодшого шкільного віку, представлено в таблиці 1.

Як засвідчують результати, представлені в таблиці, відсоток дисперсії виявлених трьох факторів (93,77 %), відображає загальну факторизацію масиву вихідних функціональних даних та фізичної підготовленості дівчат. Найвагоміший фактор (функціональний, Ф) серед дівчат молодшого шкільного віку – 44,21 % дисперсії і включає показники роботи функції зовнішнього дихання та серцево-судинної системи. Найвищі навантаження в першому факторі мали проба Штанге ($r=0,943$), індекс Скібінського ($r=0,943$) та індекс Руф'є ($r= -0,957$) з негативним коефіцієнтом кореляції із загальним рівнем фізичного здоров'я дітей.

Таблиця 1

Факторна структура загального рівня фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку

Фактори	% дисперсії	Найвагоміші показники узагальненого фактора	Факторне навантаження	
дівчата				
1	Ф	44,21	проба Штанге	0,943
			Проба Генчі	0,852
			Індекс Скібінського	0,943
			Індекс Руф'є	-0,957
			Життєвий індекс	0,898
2	ШС	31,24	Силовий індекс	0,952
			Стрибок у довжину з місця	0,942
			Піднімання тулуба в сід	0,640
			Біг 30 м	-0,575
3	К	18,32	Човниковий біг» 4×9	-0,853
			Статична рівновага за методикою Бондаревського	0,758
хлопці				
1	Ф	43,62	Проба Штанге	0,932
			Проба Генчі	0,875
			Індекс Скібінського	0,912
			Індекс Руф'є	-0,857
			ЧСС	-0,845
2	ШС	30,69	Силовий індекс	0,921
			Стрибок у довжину з місця	0,933
			Піднімання тулуба в сід	0,840
3	КГ	19,60	Човниковий біг» 4×9	-0,863
			Статична рівновага за методикою Бондаревського	0,896
			Нахил тулуба уперед	0,763

Показники другого фактора (швидкісно-силового, ШС) характеризують прояв швидкісно-силових здібностей дівчат: стрибок у довжину з місця ($r=0,942$), піднімання тулуба в сід ($r=0,640$), а також біг 30 м ($r=-0,575$). Показники третього – менш значущого фактора, які забезпечують фізичне здоров'я, засвідчили координаційні здібності – човниковий біг ($r=-0,853$) та статична рівновага, за методикою Бондаревського ($r=0,758$).

Зазначені фактори з різним внеском дисперсії у дівчат дали змогу дійти висновку щодо необхідності пріоритетного спрямування засобів фізкультурно-

оздоровчої роботи у дівчат молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку, зокрема вправ, які спрямовані на поліпшення функціонального стану дихальної системи.

Накопичений відсоток дисперсії у хлопців молодшого шкільного віку становив 93,91 % , який складається також із масиву вихідних функціональних показників та фізичної підготовленості.

Наявні фактори з різним внеском дисперсії у хлопців молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку слугували підставою для необхідності пріоритетного спрямування засобів фізкультурно-оздоровчої роботи, зокрема вправ, які спрямовані на поліпшення функціонального стану дихальної системи, що зумовило врахування означених особливостей у подальшій фізкультурно-оздоровчій роботі.

Неоднорідність фізичного розвитку, фізичної підготовленості, стану соматичного здоров'я, функціональних можливостей дітей різної статі зі складними порушеннями розвитку зумовили необхідність регламентації фізичного навантаження відповідно до їхнього загального рівня фізичного здоров'я з пріоритетною віковою спрямованістю засобів фізкультурно-оздоровчої роботи.

На формувальному етапі дослідження було розроблено комплексну, диференційовану, багатофакторну систему організації фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ, яка передбачала включення в освітньо-виховний процес усіх учасників (батьків дітей зі складними порушеннями розвитку, молодших школярів, учителів, корекційних педагогів, вихователів, інструкторів, медичного персоналу); врахування індивідуально-психологічних та статевих особливостей дітей молодшого шкільного віку; розроблення диференційованих фізкультурно-оздоровчих програм, які враховували особливості показників функціонального стану дітей, рівень фізичного здоров'я та фізичної підготовленості дітей із складними порушеннями розвитку; співвідношення засобів різної спрямованості у фізкультурно-оздоровчих програмах з урахуванням результатів факторного аналізу загального рівня фізичного здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку; розроблення індивідуальних карток контролю здоров'я та фізичної підготовленості дітей; урахування супутніх захворювань у дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку; послідовну реалізацію педагогічних умов фізкультурно-оздоровчої роботи.

В експериментальній апробації комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи взяли участь 100 дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку (порушення слуху в поєднанні з інтелектуальними порушеннями), з них 53 дівчат та 47 хлопців, яких методом випадкової вибірки було розподілено на 2 групи – експериментальну та контрольну. Експериментальну групу 7-8 річних склали 13 дівчат, контрольну – 12 дівчат; хлопців – по 12 і 13 осіб у відповідних групах. Групу 9-10 річних склали по 14 дівчат в експериментальній та контрольній групах, та по 11 хлопців у кожній групі.

Модель реалізації комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку в

НРЦ (див. рис. 1) включила такі складники: компоненти (методологічний, організаційно-діяльнісний, оцінювальний), підходи (діяльнісно-особистісний, системний, культурологічний), критерії (антропометричний, функціональний, фізичної підготовленості, психоемоційний), педагогічні умови (мотиваційно-позитивна налаштованість дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку на фізкультурно-оздоровчу роботу в навчально-реабілітаційних центрах, створення здоров'язбережувального середовища в навчально-реабілітаційних центрах для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку, використання позитивно-емоційних ситуацій успіху в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи в навчально-реабілітаційних центрах для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку), принципи (індивідуалізації і диференціації, продуктивності розвитку особистості, ситуативності навчання, освітньої рефлексії), форми, заходи, методи, засоби фізкультурно-оздоровчої роботи.

Організація дослідження відбувалася відповідно до методологічних підходів, які відображали зміст і сутність експериментальної роботи: діяльнісно-особистісного, системного та культурологічного. У процесі організації педагогічного дослідження з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку було реалізовано принципи індивідуалізації і диференціації; продуктивності розвитку особистості; ситуативної навчання; освітньої рефлексії.

Принцип індивідуалізації і диференціації передбачав урахування супутніх захворювань та особливостей порушень фізичного, функціонального стану та рівня здоров'я молодших школярів із складними порушеннями розвитку відповідно до розроблених індивідуальних карт розвитку кожної дитини.

Принцип продуктивності розвитку особистості передбачав розвиток умінь і навичок у процесі організованої освітньої та фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ, а також розвиток фізичної підготовленості, підвищення функціональних можливостей карді респіраторної системи та формування належного психофізичного розвитку дитини. Для успішної реалізації означеного принципу створювали відповідне фізкультурно-оздоровче середовище в НРЦ, а також методичний супровід дидактичних заходів навчання, що враховував індивідуальні психофізичні порушення розвитку дитини.

Принцип ситуативної навчання передбачав розроблення і впровадження в навчально-реабілітаційний процес спеціальних ситуацій успіху для кожної дитини у фізкультурно-оздоровчій роботі з урахуванням особливостей порушень функціонального стану та психофізичного розвитку.

Принцип освітньої рефлексії було втілено через усвідомлення дітьми своїх досягнень, що було орієнтиром для встановлення зворотного зв'язку між дітьми, батьками та вчителями.

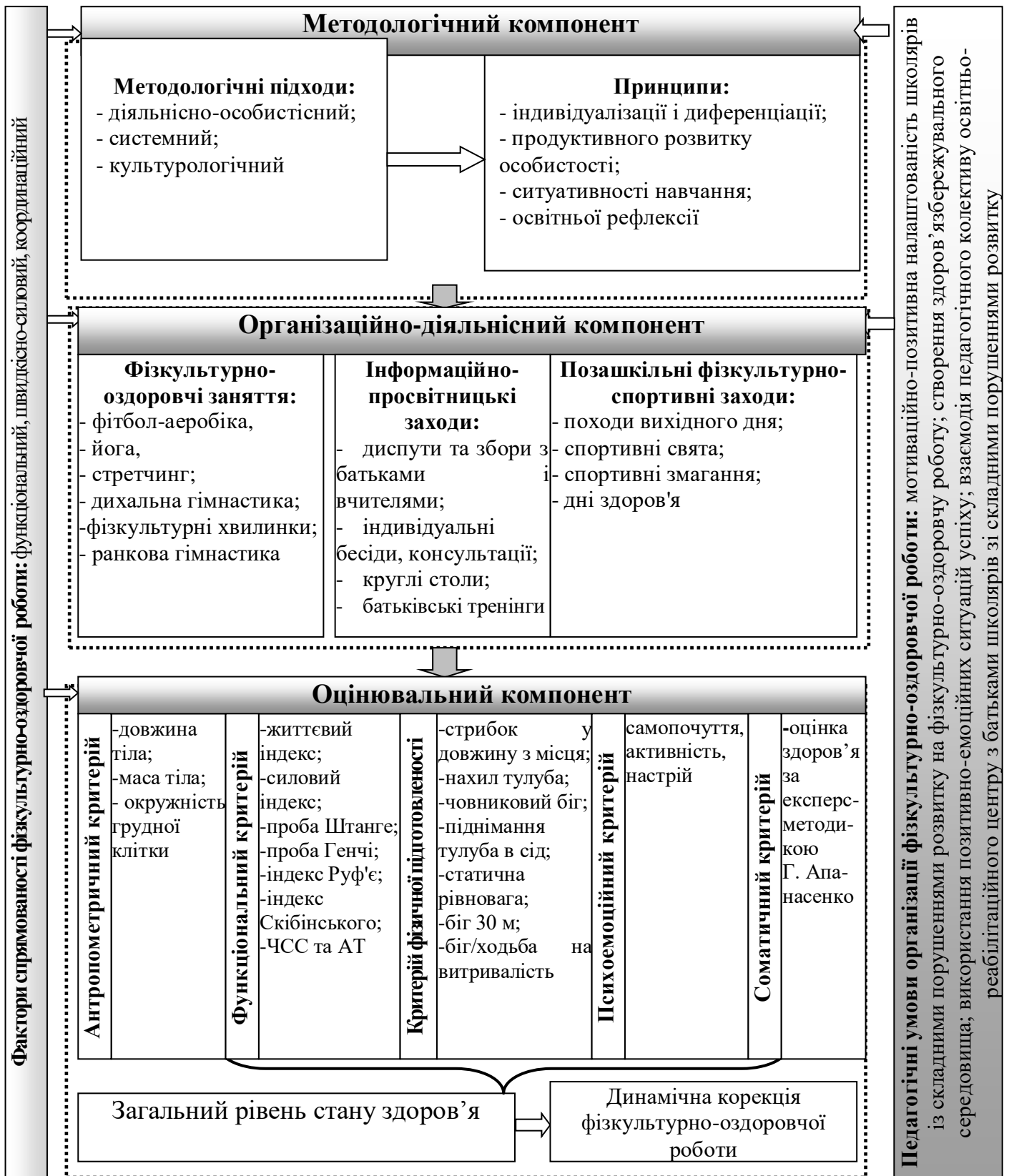

Рис. 1. Модель комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в умовах НРЦ

Реалізація педагогічної умови «Мотиваційно-позитивна налаштованість дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку на фізкультурно-оздоровчу роботу в НРЦ» відбувалася у процесі організації

фізкультурно-оздоровчої роботи впродовж навчального дня. Перед початком занять проводилася ранкова гімнастика на спортивному майданчику школи, а в разі непогоди – у приміщенні школи, у процесі якої реалізовували мотиваційні, оздоровчі та виховні завдання.

Загальну організацію й керівництво гімнастикою до початку занять здійснював учитель фізичної культури. Розроблений комплекс вправ (8-9), які поступово ускладнювалися (один раз на місяць), був спрямований на активізацію уваги дітей молодшого шкільного віку та сприяв поліпшенню функціональних можливостей кардіореспіраторної системи. Пояснення та показ вправ було чітким і зрозумілим для дітей молодшого шкільного зі складними порушеннями розвитку. Упродовж виконання вправ ранкової гімнастики вчитель уважно стежив за технікою виконання, висловлював методичні зауваження та підбадьорював учнів. Завершувався комплекс ранкової гімнастики різними видами ходьби в поєднанні з ритмічним диханням.

Для поліпшення психоемоційного стану та стимулювання рухової активності дітей зі складними порушеннями розвитку застосовувалися рухливі ігри як на уроках фізичної культури, так і на перервах. У процесі перебування дітей в НРЦ організовувалися рухливі ігри та естафети з елементами ходьби та бігу зі зміною швидкості, стрибками в довжину з місця, із просуванням у різних напрямках, перестрибуванням через предмети, накреслені крейдою орієнтири, з передаванням м'яча із рук у руки: у шерензі, у колоні, у колі, над головою, змінюючи напрям; з рухами, що сприяли поліпшенню дрібної моторики.

Реалізація педагогічної умови «Створення здоров'язбережувального середовища в НРЦ для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку» передбачала забезпечення медико-психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями розвитку. Медичні працівники проводили систематичний контроль за станом здоров'я учнів, у разі необхідності надавалася медична допомога; знайомилися з анамнезом, перебігом хвороби, індивідуальними особливостями кожної дитини; постійно стежили за соматичним станом здоров'я, надавали рекомендації щодо дозування навчального і фізичного навантаження дітей як під час уроків, так і в процесі фізкультурно-оздоровчих занять, стежили за режимом їхнього харчування, навчання, відпочинку тощо. Результати медичного обстеження були відображені в індивідуальних картках здоров'я кожної дитини. Медичні працівники брали активну участь у тренінгах та круглих столах, що організовувалися в НРЦ.

У процесі реалізації педагогічної умови «Використання позитивно-емоційних ситуацій успіху у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку» надавали можливість дітям самостійно складати та виконувати певні вправи з предметами, що завжди супроводжувалося підтримкою з боку вчителя, сприяючи формуванню позитивного емоційного підґрунтя на заняттях.

Враховуючи те, що батьки й педагоги були рівноправними суб'єктами педагогічного процесу, відбувалося їхнє максимальне залучення до фізкультурно-оздоровчої роботи у процесі реалізації педагогічної умови взаємодії педагогічного колективу з батьками дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями

розвитку; як-от участь у круглих столах («Гігієнічні основи загартовування», «Регламентация фізичного навантаження для дитини зі складними порушеннями розвитку» тощо), батьківських зборах («Фізичний розвиток дитини зі складними порушеннями розвитку», «Організація дозвілля» тощо), сімейних спортивних змагань («Веселі старты», «Мама, тато, я – спортивна сім'я», «День здоров'я», «Старты надій»), індивідуальних бесідах, лекціях («Рухова активність дитини зі складними порушеннями розвитку», «Принципи загартовування», «Навчальне перевантаження та гіподинамія» «Режим дня й працездатність молодших школярів», «Принципи раціонального харчування школяра», «Вплив фізичних навантажень на організм школяра», «Ранкова гімнастика та її оздоровче значення»), у процесі яких розглядали проблемні питання щодо особливостей психофізичного розвитку, специфіку організації фізкультурно-оздоровчих занять удома, формування у дітей здорового способу життя тощо. Завдяки таким зустрічам відбувався обмін інформацією між фахівцями різного профілю, що давало змогу налагодити плідну комунікацію між представниками НРЦ та батьками.

Для підвищення поінформованості батьків щодо формування здорового способу життя та залучення до фізкультурно-оздоровчих заходів на інформаційних стендах НРЦ було розташовано промоційні листівки («Гігієна тіла», «Самоконтроль у процесі фізкультурно-оздоровчих занять») з корисною інформацією про здоровий спосіб життя.

У кожному класі було облаштовано куточок сімейних досягнень, де діти зі складними порушеннями розвитку розміщували сімейні фотографії, які демонстрували участь родини у популяризації здорового способу життя, як вони проводять вільний час із використанням засобів оздоровчої фізичної культури. Перед початком канікул було оформлено інформаційний стенд, на якому пропонувалися батькам фізкультурно-оздоровчі заходи з дітьми на період канікул, а також інформація про динаміку рівня фізичної підготовленості учнів.

Комплексна, диференційована, багатофакторна система фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ передбачала розроблення фізкультурно-оздоровчої програми для дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку як складника експериментальної системи (див. рис. 2). Програма мала інноваційну спрямованість фізичної культури для означеної категорії дітей: за індивідуально-диференційованим підходом було розроблено фізкультурно-оздоровчі заняття, на яких було враховано особливості кардіореспіраторної системи, рівень соматичного здоров'я та фізичної підготовленості молодших школярів зі складними порушеннями розвитку. Зміст програми передбачав наявність спеціальних комплексів фізичних вправ, які сприяли фізичному розвитку та поліпшенню здоров'я дітей відповідно до порушень іншого фізичного розвитку. Було включено такі засоби: фітбол-аеробіку, йогу, стретчинг та дихальну гімнастику, а також додаткові предмети і устаткування (гантелі, м'ячі, скакалки, гімнастичні палиці, гумовий амортизатор), що сприяло ефективному вирішенню поставлених завдань та впливало на емоційний стан дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку.

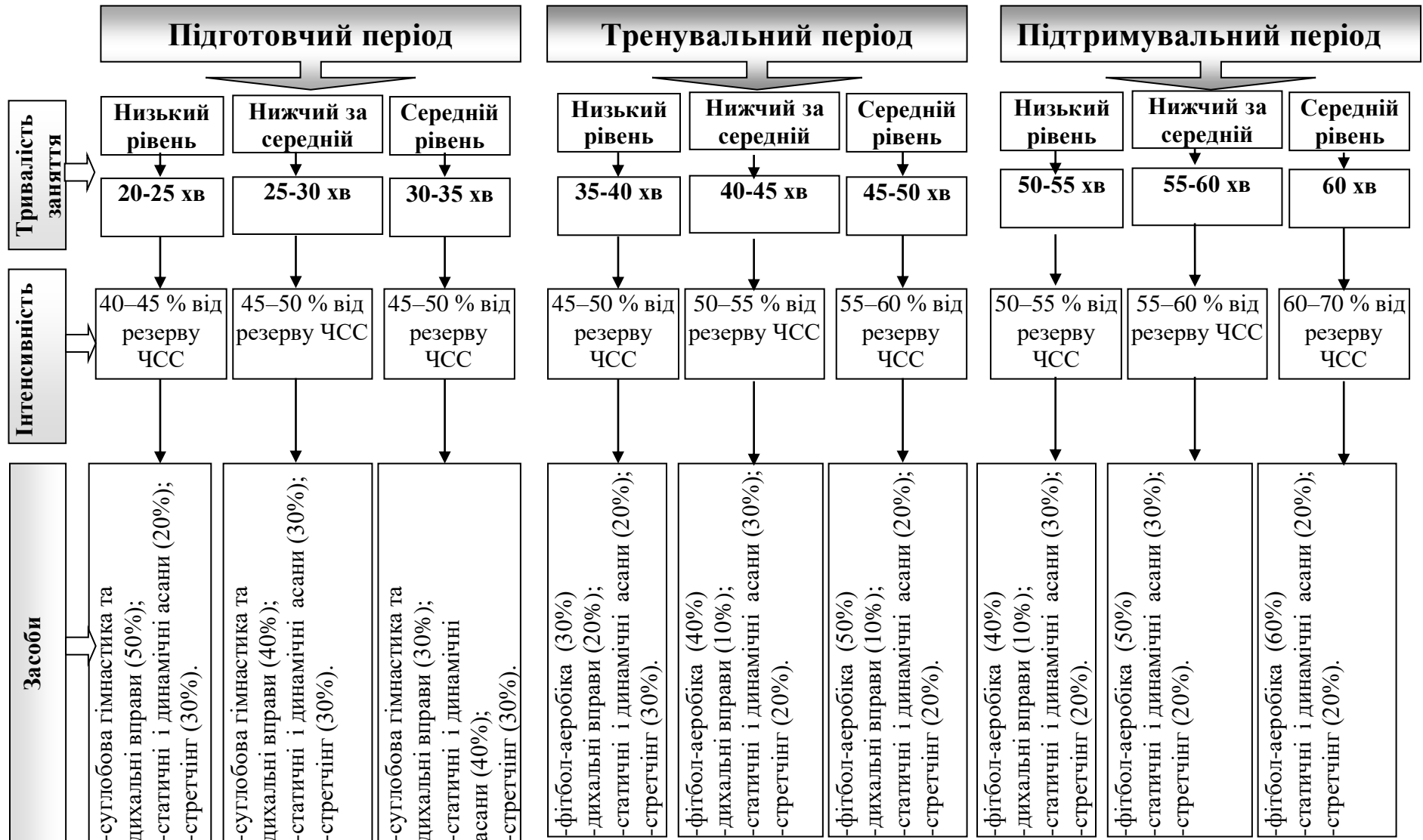

Рис. 2. Структура та зміст фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ для дітей молодшого шкільного віку

Реалізація системи фізкультурно-оздоровчої роботи здійснювалася протягом дев'яти місяців і поділялася на три послідовні періоди: підготовчий, тренувальний та підтримувальний.

За методикою Г. Апанасенко дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку було розподілено за рівнями соматичного здоров'я на низький, нижчий за середній, середній.

Змістом і завданнями підготовчого періоду (8 тижнів) виступили: адаптація організму дітей із складними порушеннями розвитку до оздоровчо-корекційної роботи; ознайомлення з технікою виконання вправ йоги, стретчінгу, фітбол-аеробіки, дихальної гімнастики; створення позитивної налаштованості щодо занять фізкультурно-оздоровчого спрямування; активізація роботи кардіореспіраторної системи.

Змістом і завданнями тренувального періоду (16 тижнів) було: збільшення адаптаційних можливостей дітей із складними порушеннями розвитку до навантаження, яке поступово зростало; закріплення техніки виконання вправ йоги, стретчінгу, фітбол-аеробіки, дихальної гімнастики; формування мотивації до систематичних занять за фізкультурно-оздоровчими програмами; поліпшення рухових здібностей; корекція постави та низького рівня фізичного здоров'я; сприяння поліпшенню функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем (див. рис. 2).

Змістом і завданнями підтримувального періоду (12 тижнів) було: підтримання досягнутого рівня функціонування кардіореспіраторної системи молодших школярів зі складними порушеннями розвитку; вдосконалення техніки виконання вправ йоги, стретчінгу, фітбол-аеробіки, дихальної гімнастики; стимулювання мотивації до систематичних занять за індивідуальними, диференційованими фізкультурно-оздоровчими програмами; поліпшення рухових здібностей; нормалізація постави; підвищення рівня фізичного здоров'я; підвищення функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем.

Реалізація змісту і завдань фізкультурно-оздоровчої роботи передбачала раціональне поєднання вправ різного спрямування; дотримання оптимальної їх інтенсивності та тривалості виконання відповідно до індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку; вихідного положення; супутніх захворювань та факторної структури загального рівня фізичного здоров'я. Під час показу вправ забезпечувалося цілісне зорове сприйняття техніки виконання тієї чи тієї вправи у супроводі коментуючого показу відповідними жестами. Навчання техніки вправ асан, суглобової гімнастики, фітбол-аеробіки та стретчінгу супроводжувалося дзеркальним показом для легшого їх сприймання.

З урахуванням проведеного факторного аналізу та виокремлення найбільш вагомих показників, що зумовили рівень фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку, співвідношення фізкультурно-оздоровчих засобів було таким: 45 % становили вправи, спрямовані на поліпшення функціонального стану серцево-судинної та дихальної системи; 35 % – на збільшення силових та швидко-силових рухових здібностей; 20% – на поліпшення гнучкості та координації.

Для дітей із нижчим за середній рівнем фізичного здоров'я у контексті підготовчого періоду тривалість занять становила 25–30 хв, у тренувальному – 30–45 хв, у підтримувальному – 55–60 хв; інтенсивність фізичного навантаження склала відповідно 45–50%, 50–55 % та 55–60% від резерву ЧСС. Діти із середнім рівнем фізичного здоров'я упродовж підготовчого періоду займалися 30–35 хв, тренувального – 45–50 хв, підтримувального – 60 хв; інтенсивність фізичного навантаження склала відповідно 45–50%, 55–60 % та 60–70% від резерву ЧСС. Збільшення кількості повторень певної вправи відбувалося поступово з підвищенням рівня фізичної підготовленості дитини зі складними порушеннями розвитку. Для зацікавленості дітей розучувалися нові вправи або ускладнювалися вже добре їм відомі. У фізкультурно-оздоровчій роботі було застосовано такі методи: наочні та практичні під час навчання рухових дій, а також повторний, інтервальний, ігровий та змагальний – для підвищення функціонального стану кардіореспіраторної системи, рівня фізичного здоров'я та розвитку рухових здібностей.

Протягом підготовчого періоду на виконання суглобової гімнастики для дітей із низьким та нижчим за середній рівнями фізичного здоров'я було передбачено більшу частину часу заняття – від 40% до 50%. Виконання суглобової гімнастики сприяло збільшенню амплітуди рухів у різних суглобах тіла, поліпшенню координаційних здібностей, підготовці до виконання асан та стретчингу. Враховуючи потужний терапевтичний ефект йоги, на заняттях з дітьми молодшого шкільного віку застосовували нескладні для запам'ятовування асани, практичне виконання яких складалося із певних підготовчих рухів для входження в асану та статичного утримання цього положення.

Час статичного утримання асани поступово збільшувався (із 3–4 с до 8–10 с), кількість підходів залежала від рівня фізичного здоров'я дитини зі складними порушеннями розвитку. Розучування технічних особливостей йоги розпочиналося з асан у вихідному положенні стоячи, а дихальних вправ – у вихідному положенні лежачи; потім – лежачи та сидячи відповідно. Після опанування техніки виконання асан та правильного дихання здійснювався перехід до узгодження статичних рухів із диханням.

У контексті тренувального та підтримувального періодів передбачалося виконання цілісних статодинамічних комплексів асан з паузами відпочинку, поступово – без пауз відпочинку. Під час застосування асан у статодинамічних комплексах дотримувалися принципу розсіювання навантаження. Послідовне виконання асан було спрямовано на залучення різних м'язових груп, уникнення локального стомлення м'язів у дітей із складними порушеннями розвитку.

Для дітей із поліпшенням рівня фізичного здоров'я відбувалося поступове збільшення фізичного навантаження як інтенсивності, так і тривалості заняття, кількості статодинамічних асан, підходів виконання вправ суглобової гімнастики, різноманітністю вихідних положень. Для зменшення м'язової напруженості та втоми після виконання основної частини заняття використовували для релаксації різні асани, що сприяли врівноваженню процесів збудження та гальмування в центральній нервовій системі.

Застосовані засоби йоги у фізкультурно-оздоровчій системі було адаптовано до фізичного стану дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку. Виконувалися асани з різних вихідних положень, що давали змогу задіяти більшість м'язових груп: в упорі лежачи та упорі лежачи позаду, лежачи на спині та животі, в упорі на колінах. Застосування засобів фітбол-аеробіки відбувалося в аеробному та аеробно-анаеробному режимі роботи, що передбачало виконання вправ у різних положеннях тіла (сидячи на фітболі, лежачи на фітболі спиною чи животом, стоячи) та сприяло гармонійному фізичному розвитку дитини зі складними порушеннями розвитку. Вправи силового та швидкісно-силового характеру було здебільшого зорієнтовано на зміцнення м'язів спини та живота, що беруть участь у формуванні правильної постави. Фітбол було використано для виконання різних загальнорозвивальних вправ з м'ячем у руках за різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи).

Для забезпечення належного аеробного навантаження фітбол використовувався для реалізації рухливих ігор та естафети. Аеробний компонент заняття, окрім застосування рухливих ігор, супроводжувався виконанням базових кроків танцювальної аеробіки з фітболом у руках, чи сидячи на ньому.

Для оцінки ефективності та результативності розробленої комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах НРЦ було проведено повторне обстеження дітей зі складними порушеннями розвитку, за результатами якого виявлено достовірні зміни показників за всіма критеріями і показниками: антропометричним, функціональним, фізичної підготовленості, соматичним та психоемоційним.

За антропометричним критерієм окружність грудної клітки в ЕГ дітей обох статей 7-8 років та 9-10 років достовірно збільшилася ($p < 0,01$), що свідчило про розвиток м'язів, які беруть участь в акті дихання, а також грудної клітки внаслідок впровадженої фізкультурно-оздоровчої роботи. За результатами педагогічного дослідження значення окружності грудної клітки в ЕГ дітей обох статей 7-8 років та 9-10 років було вищим порівняно з КГ дітей відповідних вікових груп, що підкреслює позитивний ефект від реалізації комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи.

Зміна показників за функціональним критерієм у дівчат ЕГ і КГ представлено в таблиці 2.

За результатами формувального етапу дослідження у дівчат ЕГ 7-8 років та 9-10 років повторні показники життєвого, силового індексів, проби Штанге, Генчі, індексу Руф'є та Скібінського виявилися кращими ($p < 0,05-0,01$) порівняно з дівчатами КГ, що свідчить про значну ефективність впровадженої фізкультурно-оздоровчої роботи. У дітей ЕГ зі складними порушеннями розвитку розширилися адаптаційні можливості кардіореспіраторної системи, збільшилася резистентність дихального центру до гіпоксії, зміцнилися м'язи, що беруть участь в акті дихання.

Функціональні показники у дівчат молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп зі складними порушеннями розвитку упродовж педагогічного експерименту (n=53)

Показник, од. вимір.	групи	7-8 років (ЕГ=13, КГ=12)			9-10 років (ЕГ=14, КГ=14)		
		До дослідження	Після дослідження	Р	До дослідження	Після дослідження	Р
Життєвий індекс (%)	ЕГ	41,21±2,06	47,21±1,75	<0,05	44,30±1,11	47,30±1,09	<0,05
	КГ	41,34±2,36	42,34±1,96*	>0,05	44,50±1,12	44,90±1,08*	>0,05
Силовий індекс (%)	ЕГ	42,15±1,38	46,55±1,18	<0,05	43,20±1,35	47,20±1,15	<0,05
	КГ	42,35±1,34	43,31±1,24*	>0,05	43,70±1,31	44,70±1,20	>0,05
Проба Штанге (с)	ЕГ	35,12±1,32	41,12±1,35	<0,01	38,18±1,13	43,18±1,13	<0,01
	КГ	35,34±1,22	37,34±1,38*	>0,05	38,58±1,12	39,58±1,10*	>0,05
Проба Генчі (с)	ЕГ	12,23±0,82	18,26±0,92	<0,01	15,16±1,77	19,96±1,05	<0,05
	КГ	12,58±0,82	13,57±0,91**	>0,05	15,26±1,67	16,26±1,26*	>0,05
Індекс Руф'є (у.о.)	ЕГ	13,21±1,18	9,21±0,97	<0,05	14,11±1,28	10,11±1,21	<0,05
	КГ	13,17±1,10	12,47±1,10*	>0,05	14,22±1,26	13,52±1,23*	>0,05
Індекс Скібінського (у.о.)	ЕГ	8,29±0,22	11,29±0,28	<0,05	8,20±1,12	11,25±0,87	<0,05
	КГ	8,30±0,21	8,97±0,27***	>0,05	8,25±1,13	8,80±1,03*	>0,05
ЧСС (за 1 хв.)	ЕГ	89,34±4,31	87,34±3,22	>0,05	86,10±4,00	83,10±4,00	>0,05
	КГ	89,54±4,39	89,14±4,22	>0,05	86,20±4,10	85,00±4,10	>0,05
АТ (сист.)	ЕГ	98,11±3,11	100,11±2,14	>0,05	100,11±4,93	104,11±3,73	>0,05
	КГ	98,23±2,98	99,99±2,98	>0,05	100,23±4,33	101,23±3,33	>0,05
АТ (діаст.)	ЕГ	64,79±3,94	65,82±2,64	>0,05	66,23±3,91	67,23±3,11	>0,05
	КГ	64,82±2,64	64,99±2,51	>0,05	66,53±3,81	66,93±3,00	>0,05

Примітка: *- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$ при порівнянні показників між експериментальною та контрольною групами по завершенні педагогічного дослідження

Зміна функціональних показників у хлопців ЕГ і КГ представлено в таблиці 3.

Як видно з результатів таблиці 3, по завершенні формувального етапу дослідження у хлопців ЕГ 7-8 років та 9-10 років повторні показники життєвого індексу, силового індексу, проби Штанге, Генчі, індексу Руф'є, індексу Скібінського були вірогідно кращими ($p < 0,05-0,01$) порівняно з хлопцями КГ відповідних вікових груп.

Наприкінці формувального етапу дослідження за критерієм фізичної підготовленості було відзначено достовірне поліпшення ($p < 0,05-0,01$) стрибка у довжину з місця у дівчат ЕГ 7-8 років та 9-10 років, нахилу тулуба, піднімання тулуба в сід за 1 хв., статичної рівноваги за методикою Бондаревського, бігу 30 м. У дівчат КГ відповідних вікових груп відзначилася лише незначна позитивна динаміка поліпшення показників фізичної підготовленості ($p > 0,05$).

Таблиця 3

Функціональні показники у хлопців молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп зі складними порушеннями розвитку упродовж педагогічного експерименту (n=47)

Показник, од. вимір.	групи	7-8 років (ЕГ=12, КГ=13)			9-10 років (ЕГ=11, КГ=11)		
		До дослідження	Після дослідження	Р	До дослідження	Після дослідження	Р
Життєвий індекс (%)	ЕГ	43,10±1,16	46,80±0,89	<0,05	45,23±1,15	48,23±0,95	>0,05
	КГ	43,20±1,15	43,80±1,11*	>0,05	45,21±1,19	45,89±1,09*	>0,05
Силовий індекс (%)	ЕГ	42,00±1,37	46,87±1,09	<0,01	45,21±1,31	48,98±1,01	<0,05
	КГ	42,10±1,33	42,90±1,31*	>0,05	45,10±1,24	45,40±1,21*	>0,05
Проба Штанге (с)	ЕГ	34,32±1,20	43,32±1,10	<0,01	38,12±1,07	45,12±1,05	<0,05
	КГ	34,34±1,13	36,34±1,03**	>0,05	38,52±1,13	39,62±1,03*	>0,05
Проба Генчі (с)	ЕГ	14,15±0,76	17,15±0,76	<0,05	15,19±0,70	19,19±0,60	<0,01
	КГ	14,13±0,75	15,13±0,55*	>0,05	15,29±0,69	15,99±0,59**	>0,05
Індекс Руф'є (у.о.)	ЕГ	14,21±1,09	10,11±0,89	<0,05	14,01±0,61	10,01±0,58	<0,01
	КГ	14,25±1,01	13,25±0,99*	>0,05	14,11±0,65	14,22±0,45**	>0,05
Індекс Скібінського (у.о.)	ЕГ	7,31±0,32	10,31±0,32	<0,05	8,29±0,15	11,29±0,15	<0,01
	КГ	7,38±0,26	7,98±0,26***	>0,05	8,23±0,16	8,83±0,16**	>0,05
ЧСС (за 1 хв.)	ЕГ	85,12±3,13	83,12±3,00	>0,05	84,35±2,11	83,32±2,11	>0,05
	КГ	85,32±3,23	84,32±3,21	>0,05	84,34±2,13	83,94±2,10	>0,05
АТ (сист.)	ЕГ	98,12±2,31	100,12±2,31	>0,05	98,10±2,33	100,10±1,93	>0,05
	КГ	98,42±2,31	99,42±1,21	>0,05	98,10±2,19	98,90±1,49	>0,05
АТ (діаст.)	ЕГ	66,32±2,40	66,92±1,40	>0,05	65,21±2,01	66,99±2,01	>0,05
	КГ	66,12±2,10	67,12±1,10	>0,05	65,29±2,11	65,89±1,91	>0,05

Примітка: *- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$ при порівнянні показників між експериментальною та контрольною групами впродовж педагогічного дослідження

Виявлено достовірну різницю після завершення формувального етапу дослідження серед показників фізичної підготовленості між ЕГ та КГ. Показник стрибка у довжину, нахилу тулуба, піднімання тулуба в сід за 1 хв., статичної рівноваги за методикою Бондаревського, бігу 30 м був вірогідно більшим у дівчат 7-8 років ЕГ та 9-10 років порівняно з однолітками КГ.

У хлопців 7-8 років та 9-10 років ЕГ на прикінцевому етапі педагогічного дослідження спостерігалася подібна до дівчат ЕГ тенденція поліпшення показників фізичної підготовленості, що свідчить про поліпшення швидкісно-силових та координаційних здібностей у дітей зі складними порушеннями розвитку.

Після завершення формувального етапу дослідження реалізації комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи за соматичним критерієм (рис. 3) у дівчат 7-8 років ЕГ низький

рівень соматичного здоров'я було виявлено лише у 38%, нижчий за середній – у 30%, середній – у 32%; у віковій групі 9-10 років зазначені вище рівні розподілилися таким чином: 35%, 42% та 23% відповідно.

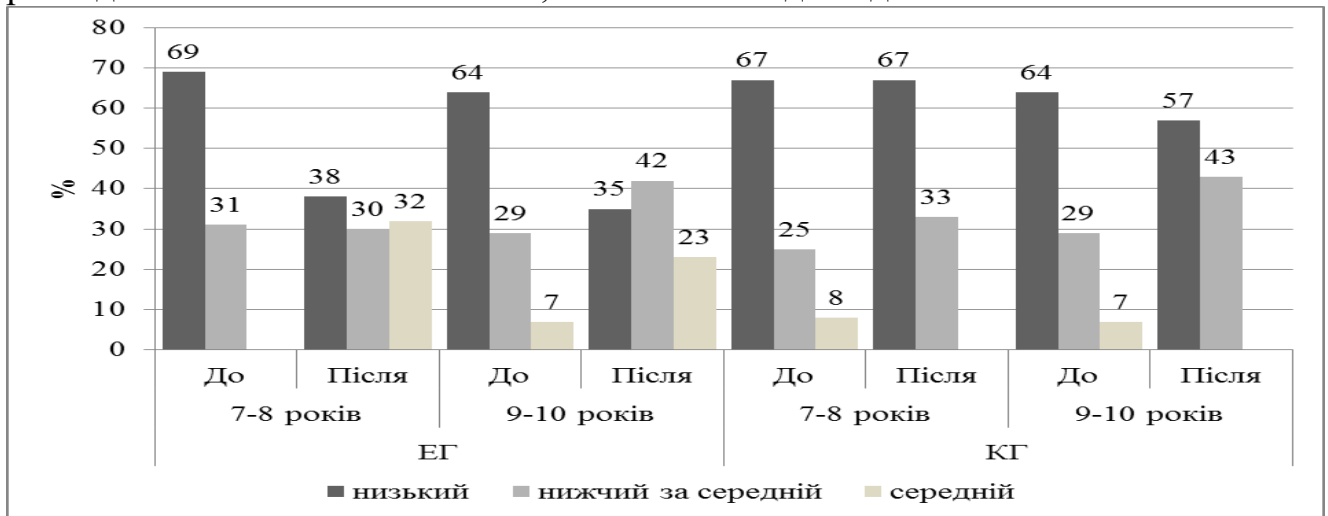

Рис. 3. Розподіл дівчат молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку за рівнями соматичного здоров'я за методикою Г. Апанасенко упродовж педагогічного дослідження

У дівчат 7-8 років КГ низький рівень соматичного здоров'я був у 67%, нижчий за середній – у 33%; у віковій групі 9-10 років – 57% та 43% відповідно.

Розподіл хлопців зі складними порушеннями розвитку за рівнями соматичного здоров'я представлено на рис. 4.

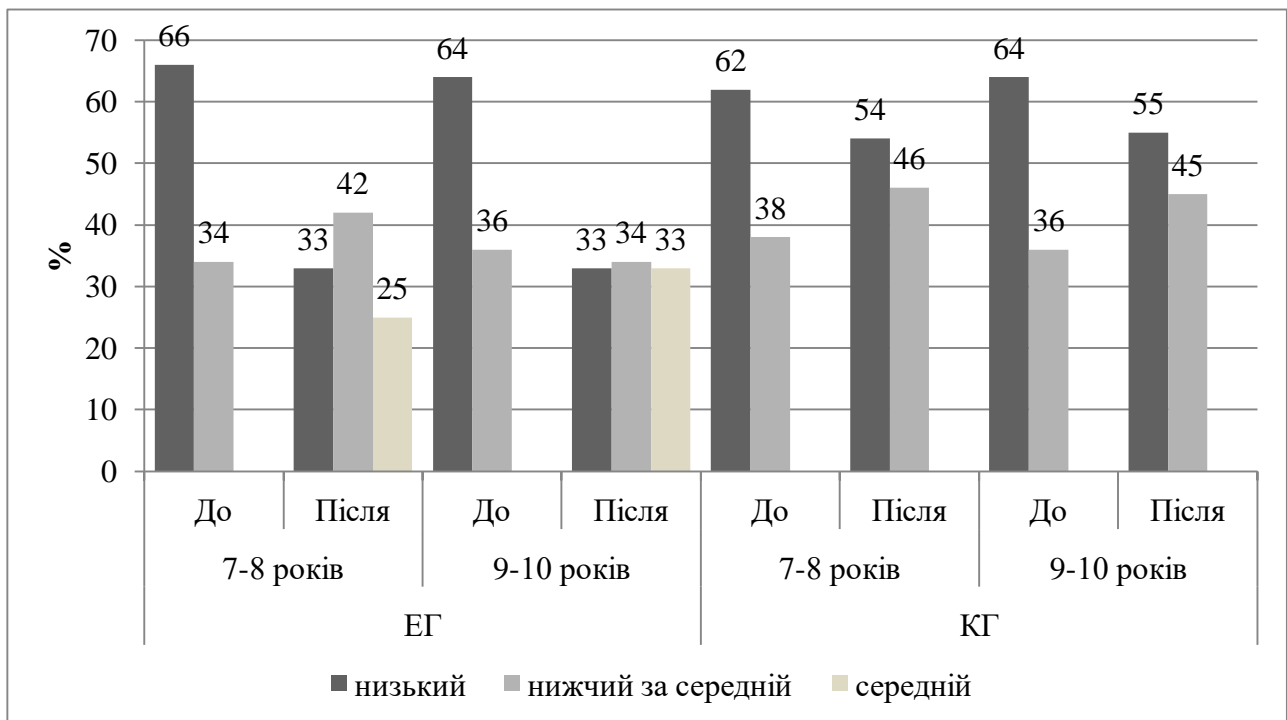

Рис. 4. Розподіл хлопців молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку за рівнями соматичного здоров'я за методикою Г. Апанасенко упродовж педагогічного дослідження

Після занять за стандартною програмою у хлопців 7-8 років КГ низький рівень соматичного здоров'я був у 54%, нижчий за середній – у 46%; у віковій групі 9-10 років – 55% та 45% відповідно.

За психоемоційним критерієм наприкінці формувального етапу дослідження 7-8 річні дівчата ЕГ порівняно з однолітками КГ показали достовірно вищі ($p < 0,05-0,01$) показники активності та настрою; у дівчат 9-10 років ЕГ показники самопочуття, активності та настрою були більшими порівняно з однолітками КГ.

Хлопці зі складними порушеннями розвитку 7-8 років та 9-10 років ЕГ засвідчили достовірно кращі показники самопочуття, активності та настрою порівняно з однолітками КГ наприкінці педагогічного експерименту, що свідчить про нормалізацію психоемоційного стану дітей після впровадженої системи фізкультурно-оздоровчої роботи.

Таким чином, здобуті статистично достовірні результати ($p < 0,05-0,01$) за всіма досліджуваними критеріями (антропометричним, функціональним, критерієм фізичної підготовленості, соматичним, психоемоційним) у дітей ЕГ молодшого шкільного віку обох статей у процесі формувального педагогічного експерименту свідчать про ефективність розробленої комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в НРЦ.

ВИСНОВКИ

У дисертації позиційовано теоретико-методологічні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ. Розроблено і впроваджено комплексну, диференційовану, багатофакторну систему організації фізкультурно-оздоровчої роботи дітей зі складними порушеннями розвитку в НРЦ, що дало підстави для висновків.

1. Обґрунтовано теоретичні та методологічні засади організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах. На основі результатів вивчення наукових джерел здійснено аналіз основоположного поняття дослідження «діти зі складними порушеннями розвитку» як категорії дітей, які мають поєднання двох і більше первинних порушень, що перебувають у взаємодії і спричинюють негативний кумулятивний ефект на функціонування і життєдіяльність цілісного організму дитини. Відповідно до сучасних теоретичних уявлень і емпіричного досвіду репрезентовано їхню сучасну класифікацію, визначено виняткову роль фізкультурно-оздоровчої роботи у контексті компенсації складних порушень розвитку. Здійснено аналіз організаційно-правового інструментарію надання допомоги в НРЦ: представлено спеціалізацію означених закладів, виокремлено їхні функції відповідно до нормативно-правової бази, що окреслена державою. Визначено та науково обґрунтовано методологічні підходи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ (діяльнісно-особистісний, системний та культурологічний), обрано основоположні принципи (індивідуалізація і диференціація організації

фізкультурно-оздоровчої роботи; продуктивність розвитку особистості; ситуативність навчання; освітня рефлексія).

2. Розкрито сутність та специфіку фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в НРЦ. Встановлено, що фізкультурно-оздоровча робота в НРЦ – це цілеспрямована діяльність працівників (педагогів, психологів, лікарів, інструкторів тощо) з дітьми, які мають складні порушення розвитку, що передбачає проведення заходів фізкультурно-оздоровчого спрямування, змістом яких є раціональне використання рухової активності, спрямоване на зміцнення здоров'я, оптимізацію фізичного стану, розвиток базових потреб у руховій активності, опанування фізичної культури, формування цінностей фізичної культури та здорового способу життя. Визначено, що зміст такої роботи передбачає цілеспрямовану та спеціально організовану взаємодію НРЦ і батьків, яка має на меті збереження здоров'я, формування мотивації до здорового способу життя, і передбачає використання різних фізичних засобів, форм і методів для покращення рівня фізичного здоров'я дітей з урахуванням складної кумулятивної структури особливостей їхнього фізичного та психічного розвитку. На основі аналізу теоретичного і практичного досвіду надання допомоги дітям зі складними порушеннями розвитку встановлено недостатній рівень врахування компонентів фізкультурно-оздоровчої складової діяльності НРЦ як потужного інструментарію надання допомоги дітям зі складними порушеннями розвитку.

3. Встановлено сучасний стан реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в НРЦ, окреслено педагогічні умови її подальшого вдосконалення. Здійснено подальше вивчення існуючого корекційного інструментарію фізичного виховання, на основі чого встановлено, що специфіка структури дефекту при порушеннях слуху в поєднанні з порушеннями інтелекту вимагає особливої уваги внаслідок виникнення вторинних, третинних відхилень не лише у розвитку вищих психічних функцій, емоційно-вольової сфери, поведінки, а також у становленні рухової діяльності, яка відрізняється особливим алгоритмом перебігу в умовах означеного типу дизонтогенезу. Водночас доведено, що саме рухова сфера виступає як найкраще збережений і доступний канал поступової соціалізації саме при розглядуваному типі складного порушення, що дало змогу обрати його як репрезентативну модель для подальшого впровадження результатів наукового пошуку в практику роботи з дітьми з різними типами складних порушень. На основі аналізу результатів анкетування дітей, педагогів і батьків щодо їхнього ставлення до фізичних занять оздоровчого напрямку було встановлено їхню несистематичність, відсутність використання всіх можливостей позитивного оздоровчого і профілактичного впливу фізкультурно-оздоровчої роботи на фізичний стан дитини, брак мотивації, недостатній рівень усвідомлення батьками власної ролі у залученні дітей до здорового способу життя. Встановлено відсутність диференційованих програм фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку (констатовано їхню дискретність відповідно до окремого типу порушень), недостатній рівень організації медичного та психолого-педагогічного супроводу занять, на основі чого окреслено педагогічні

умови подальшого вдосконалення означеної складової функціонування НРЦ: мотиваційно-позитивна налаштованість дітей зі складними порушенням розвитку на фізкультурно-оздоровчу роботу; створення здоров'язберезувального середовища; використання позитивно-емоційних ситуацій успіху у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи; взаємодія педагогічного колективу з батьками дітей зі складними порушеннями розвитку.

4. Визначено критерії і показники загального рівня розвитку фізичного здоров'я. Здійснено аналіз та репрезентовано факторну структуру загального рівня фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку, що дало змогу визначити критерії і показники вимірювання: антропометричний критерій (довжина тіла, маса тіла, окружність грудної клітки), функціональний критерій (життєвий індекс, силовий індекс, проба Штанге, проба Генчі, індекс Руф'є, індекс Скібінського, ЧСС та АТ), критерій фізичної підготовленості (стрибок у довжину з місця, нахил тулуба вперед: із положення сидячи, човниковий біг 4x9 м, піднімання тулуба в сід за 1хв, статична рівновага, за методикою Бондаревського, спринтерський біг, біг/ходьба на витривалість), психоемоційний критерій (самопочуття, активність, настрої), соматичний критерій (оцінка соматичного здоров'я за експрес-методикою Г. Апанасенко). Такі критерії було застосовано для поточного (визначення ефективності реалізації поточних завдань, корекції фізкультурно-оздоровчої програми в разі потреби) та етапного контролю для узагальнення висновків про досягнення поставленої мети. Встановлено особливості загального рівня розвитку фізичного здоров'я у дівчат і хлопців молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку відповідно до означених критеріїв та показників, що прислужилося підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

5. Обґрунтовано та розроблено модель комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах на основі отриманих результатів констатувального етапу дослідження, яка містить такі складники: компоненти (методологічний, організаційно-діяльнісний, оцінювальний), підходи, принципи, критерії, педагогічні умови, форми, заходи, методи, засоби фізкультурно-оздоровчої роботи. Відповідно до структури моделі загальна стратегія перебігу фізкультурно-оздоровчої роботи передбачала застосування методологічних підходів (діяльнісно-особистісного, системного та культурологічного), які відображали зміст і сутність експериментальної роботи. У процесі організації педагогічного дослідження з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку було передбачено реалізацію принципів індивідуалізації і диференціації; продуктивності розвитку особистості; ситуативності навчання; освітньої рефлексії. Алгоритм реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи в НРЦ передбачав включення усіх учасників (батьків дітей із складними порушеннями розвитку, молодших школярів, учителів, вихователів, інструкторів, медичного персоналу) в освітньо-виховний процес; врахування індивідуально-психологічних та статевих особливостей дітей молодшого шкільного віку; розроблення диференційованих фізкультурно-оздоровчих програм, що враховували особливості показників

функціонального стану дітей, рівня фізичного здоров'я та фізичної підготовленості дітей зі складними порушеннями розвитку; співвідношення засобів різної спрямованості у фізкультурно-оздоровчих програмах з урахуванням результатів факторного аналізу загального рівня фізичного здоров'я дітей зі складними порушеннями розвитку; розроблення індивідуальних карток контролю здоров'я та фізичної підготовленості дітей; врахування супутніх захворювань у дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку; послідовну реалізацію компонентів та педагогічних умов фізкультурно-оздоровчої роботи.

6. Експериментально перевірено та підтверджено ефективність розробленої комплексної, диференційованої, багатофакторної системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в НРЦ, що підтверджено позитивною динамікою за всіма критеріями і показниками: антропометричним, функціональним, фізичної підготовленості, соматичним та психоемоційним у дітей обох статей (дівчат і хлопців).

За антропометричним критерієм наприкінці формувального етапу дослідження окружність грудної клітки в ЕГ дівчат і хлопців 7-8 років та 9-10 років достовірно збільшилася ($p < 0,01$) порівняно з даними констатувального етапу дослідження, що підкреслює позитивний ефект від реалізації комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи.

За функціональним критерієм у дівчат і хлопців 7-8 років та 9-10 років ЕГ повторні показники життєвого індексу, силового індексу, проби Штанге, Генчі, індексу Руф'є та Скібінського достовірно поліпшилися ($p < 0,05-0,01$) порівняно з початковими даними обстежень, водночас у досліджуваних дітей КГ достовірних змін за функціональним критерієм упродовж дослідження не було зазначено ($p > 0,05$). У дітей ЕГ зі складними порушеннями розвитку розширилися адаптаційні можливості кардіореспіраторної системи, збільшилася резистентність дихального центру до гіпоксії, зміцнилися м'язи, що беруть участь в акті дихання.

Виявлено достовірну різницю ($p < 0,05-0,01$) за критерієм фізичної підготовленості у дівчат і хлопців ЕГ за всіма показниками порівняно з даними констатувального етапу дослідження: стрибка в довжину, нахилу тулуба, піднімання тулуба в сід за 1 хв., статичної рівноваги за методикою Бондаревського, бігу 30 м. У дівчат і хлопців КГ спостерігалось лише незначне поліпшення зазначених вище показників ($p > 0,05$).

За соматичним критерієм у дівчат 7-8 років ЕГ низький рівень соматичного здоров'я було виявлено лише у 38% (було 69%), нижчий за середній – у 30% (було 32%), середній – у 32% (на початку дослідження жодного випадку не було зазначено); у віковій групі 9-10 років зазначені вище рівні розподілилися таким чином: 35% (було 64%), 42% (було 29%) та 23% (було 7%). У дівчат 7-8 років КГ низький рівень соматичного здоров'я був у 67% (було 67%), нижчий за середній – у 33% (було 25%); у віковій групі 9-10 років – 57% (було 64%) та 43% (було 29%). Після застосування розробленої комплексної, диференційованої, багатофакторної системи фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах НРЦ у хлопчиків 7-8 років ЕГ низький рівень соматичного здоров'я був лише у 33% (було 66%), нижчий за середній – у 42% (було 34%), середній – у 25% (на початку дослідження жодного

випадку не було зазначено); у віковій групі 9-10 років зазначені вище рівні розподілилися таким чином: 33% (було 64%), 34% (було 36%) та 33% (було 0%) відповідно.

За психоемоційним критерієм у дівчат і хлопців 7-8 років та 9-10 років ЕГ відзначено достовірне ($p < 0,05-0,01$) поліпшення показників самопочуття, активності та настрою наприкінці педагогічного експерименту, що свідчить про нормалізацію психоемоційного стану дітей внаслідок впровадженої фізкультурно-оздоровчої роботи.

Таким чином, розроблена та впроваджена комплексна, диференційована, багатофакторна система фізкультурно-оздоровчої роботи з молодшими школярами зі складними порушеннями розвитку в умовах НРЦ підтвердила свою ефективність та значущість.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми корекції психофізичного та функціонального стану дітей зі складними порушеннями розвитку. Перспективи подальших досліджень передбачають розроблення методики спортивно-оздоровчої роботи дітей зі складними порушеннями розвитку в умовах НРЦ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Монографія

1. Лещій Н.П. *Теоретико-методичні основи фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в умовах освітньо-реабілітаційного центру* : монографія. Одеса : ПНПУ, 2020. 304 с.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

2. Лещій Н. П. Аналіз освітніх програм навчальних предметів фізкультурно-оздоровчого напрямку освітньо-реабілітаційних центрів для дітей з особливими освітніми потребами. *Sciences of Europe*. 2020. № 49. Vol. 4. С. 11–15.

3. Лещій Н. Взаємодія педагогів освітньо-реабілітаційного центру з батьками дітей зі складними порушеннями розвитку. *International Independent Scientific Journal*. 2019. № 8. С. 26-30.

4. Лещій Н. П. Створення ситуацій успіху для дітей зі складними порушеннями розвитку під час фізкультурно-оздоровчих занять в освітньо-реабілітаційному центрі. *Austria Science*. 2019. № 28. С. 35-40.

5. Лещій Н. П. Організація комплексного медико-психолого-педагогічного супроводу дітей зі складними порушеннями розвитку в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи в освітньо-реабілітаційному центрі. *Sciences of Europe*. 2019. № 41. Vol. 3. С. 50–53.

6. Лещій Н. Вмотивування дітей зі складними порушеннями розвитку до фізкультурно-оздоровчих занять в освітньо-реабілітаційних центрах. *Colloquium-journal*. 2019. № 16 (40), część 3: Pedagogical Sciences. С. 26–29.

**Статті у наукових фахових виданнях України,
які включені в міжнародні наукометричні бази**

7. Лещій Н. П. Сутність психолого-педагогічного супроводу школярів зі складними порушеннями розвитку в умовах освітнього процесу освітньо-реабілітаційного центру. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 23, т. 1. С. 55-58.
8. Лещій Н. П. Вплив фізкультурно-оздоровчих занять на функціональний стан кардіореспіраторної системи дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24, т. 1. С. 91-95.
9. Лещій Н.П. Вплив засобів фізкультурно-оздоровчої програми на фізичну підготовленість дітей зі складними порушеннями розвитку в умовах освітньо-реабілітаційного центру. *Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. Вип. 8(164). С. 71-75.
10. Лещій Н.П. Обґрунтування технології фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, т.2. С. 85-89.
11. Лещій Н.П. Стан фізкультурно-оздоровчої роботи в сучасній практиці освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2020. № 1 (30) . С. 99-106.
12. Лещій Н. П. Діагностика функціонального стану та фізичної підготовленості дітей зі складними порушеннями розвитку в умовах освітньо-реабілітаційного центру. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 69. С. 121-124.
13. Лещій Н. П. Педагогічні умови організації фізкультурно-оздоровчої роботи для дітей зі складними порушеннями розвитку в умовах освітньо-реабілітаційного центру. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64, т.2. С. 24-33.
14. Лещій Н. П. Компаративний аналіз феноменів «спортивно-оздоровча робота» і «фізкультурно-оздоровча робота» в сучасній педагогіці. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14, т.2. С. 65-69.
15. Лещій Н. П. Здоров'язбережувальне середовище освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 15, т. 1. С. 105–109.
16. Лещій Н. П. Функціональний стан кардіореспіраторної системи дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку. *Наука і освіта*. 2019. № 2. С. 56-64.
17. Лещій Н. П. Системний підхід до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. № 1–2. С. 161–167.
18. Лещій Н. П. Методологічний вектор дослідження фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2018. № 6. С. 37–42.

19. Лещій Н. П. Проблеми оптимізації української системи спеціальної освіти. *Наука і освіта*. 2017. № 2. С. 5–9.

20. Лещій Н. Характеристика алгоритму планування фізкультурно-оздоровчої реабілітаційної програми для дітей із комплексними порушеннями психофізичного розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 7(61). С. 254–262.

Статті у наукових фахових виданнях України

21. Лещій Н.П. Застосування фізкультурно-оздоровчої програми у дітей зі складними порушеннями розвитку для корекції фізичного розвитку та психоемоційного стану. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 2(101). С. 121-132.

22. Лещій Н. П. Педагогічні умови реалізації фізкультурно-оздоровчої роботи в умовах освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. Вип. 37. С. 77-85.

23. Лещій Н.П. Поліпшення функціонального стану дітей зі складними порушеннями розвитку засобами фізкультурно-оздоровчої програми в умовах освітньо-реабілітаційного центру. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. Вип. 16. С. 243–257.

24. Лещій Н. П. Діагностика фізичного стану дітей молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 3(91). С. 76-83.

25. Лещій Н. П. Культурологічний підхід у парадигмі фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 4(89). С. 65–74.

26. Лещій Н. Діяльнісно-особистісний підхід у парадигмі фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Вип. 13. С. 143–156.

27. Лещій Н. Історичні засади використання засобів фізичної культури у практиці навчання і реабілітації дітей зі складними вадами психофізичного розвитку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 319–325.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

28. Лещій Н.П. Освітньо-оздоровче середовище освітньо-реабілітаційного центру для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Педагогіка і психологія : актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* (м. Київ, 3–4 квітня 2020 р.). Київ, 2020. С. 51-54.

29. Лещій Н. П. Форми взаємодії освітньо-реабілітаційного центру та батьків дітей зі складними порушеннями розвитку. *Сучасні педагогіка та психологія : перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : матеріали міжнар. науково-практ. конф.* (м. Київ, 10–11 липня 2020 р.). Київ, 2020. С. 83-91.

30. Лещій Н.П. Психолого-педагогічна характеристика дітей зі складними порушеннями розвитку. *Діти з особливими потребами в освітньому просторі: матеріали V міжнар. конгр. зі спец. освітології, психол. та реабілітол.* (м.Чернігів, 10-11 жовтня 2019 р.). Чернігів: Вид-во Нац. унів. «Черніг. колегіум» імені Т.Г.Шевченка, 2019. С. 123-126.

31. Лещій Н.П. Класифікація фізкультурно-оздоровчих занять в освітньо-реабілітаційних центрах для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи: матеріали міжнар. науково-практ. конф.* (м. Одеса, 19-20 вересня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 32-33.

32. Лещій Н. П. Принципи організації фізкультурно-оздоровчої роботи в освітньо-реабілітаційних центрах для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнар. науково-практ. конф.* (м. Київ, 12–13 липня 2019 р.). Київ, 2019. С. 52-56.

33. Лещій Н. П. Психолого-педагогічна підтримка батьків дітей із складними порушеннями розвитку. *Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем виховання і освіти: матеріали науково-практ. конф.* (м. Харків, 26-27 липня 2019 р.). Харків, 2019. С.140–143.

34. Лещій Н.П. Аналіз ставлення батьків до фізкультурно-оздоровчої роботи в освітньо-реабілітаційному центрі для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика: матеріали міжнар. науково-практ. конф.* (м. Київ, 4-5 жовтня 2019 р.). Київ: Вид-во ТНУ імені В. І. Вернадського, 2019. С. 131-134.

35. Лещій Н. П. Теоретичні засади навчально-реабілітаційних центрів для дітей зі складними порушеннями розвитку. *Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: матеріали міжнар. науково-практ. конф.* (м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р.). Київ, 2018. Ч. 1. С. 71–74.

36. Лещій Н. П. Теоретичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми із складними порушеннями розвитку. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали IV міжнар. науково-практ. конф.* (м. Суми, 09 жовтня 2018 р.). Суми, 2018. С. 298–301.

37. Лещій Н. П. Проблеми організації фізкультурно-оздоровчої роботи у навчально-реабілітаційних центрах. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III міжнар. конгресу* (м.Одеса, 18–21 травня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 634–635.

Інші публікації

38. Лещій Н.П. Аналіз сучасних наукових доробок корекційної педагогіки щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Вип. 16, т. 2. С. 142-151.

39. Лещій Н.П. Факторний аналіз фізичного здоров'я дітей зі складними порушеннями розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. Вип. 17. С. 126-142.

40. Форостян О.І., Шеремет Б.Г., Лещій Н.П., Малій В. М. Програма з корекційно-розвиткової роботи Лікувальна фізична культура для 1-4 класів

спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху (для глухих дітей). Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 30 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>

41. Коростяна О.І., Шеремет Б.Г., Лещій Н.П., Малій В. М. Програма з корекційно-розвиткові роботи Лікувальна фізична культура для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху (для дітей зі зниженим слухом). Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 34 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>

42. Коростяна О.І., Шеремет Б.Г., Лещій Н.П., Малій В. М. Програма з корекційно-розвиткові роботи Лікувальна фізична культура для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей зі зниженим слухом. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 57 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>

43. Коростяна О.І., Шеремет Б.Г., Лещій Н.П., Малій В. М. Програма з корекційно-розвиткові роботи Лікувальна фізична культура для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для глухих дітей. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 56 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi>

44. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 44 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

45. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури для 6-7 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для глухих дітей. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. 78 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

46. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури для 6-7 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей зі зниженим слухом. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. 78 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

porushennyami-sluhu

47. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури для підготовчого, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для глухих дітей. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 65 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

48. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом (5 клас). Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 43 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

49. Шеремет Б.Г., Форпоста О.І., Лещій Н.П., Малій В.М. Навчальна програма з фізичної культури спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей (5 клас). Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 43 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

АНОТАЦІЇ

Лещій Н.П. Теоретичні та методичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмоленка НАПН України, Київ, 2021.

У дисертаційній роботі подано нове розв'язання науково-прикладної проблеми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку. За результатами теоретичного пошуку та власних емпіричних досліджень уперше спроектовано, науково обґрунтовано комплексну, диференційовану, багатофакторну систему організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах; обґрунтовано методологічні підходи організації фізкультурно-оздоровчої роботи школярів із складними порушеннями розвитку; схарактеризовано сутність і структуру феномену «фізкультурно-оздоровча робота школярів зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах»; визначено компоненти (методологічний, організаційно-діяльнісний, оцінювальний), критерії (антропометричний, функціональний, соматичний, психоемоційний) та виявлено рівні фізичного здоров'я дітей зі складними порушеннями розвитку; виокремлено фактори та провідні показники, що зумовлюють рівень фізичного здоров'я дітей із складними порушеннями розвитку; виявлено особливості психофізичного розвитку та функціонального стану дітей зі складними порушеннями розвитку порівняно з однолітками, які не

мають складних порушень розвитку. Розроблена та впроваджена комплексна, диференційована, багатofакторна система фізкультурно-оздоровчої роботи з молодшими школярами зі складними порушеннями розвитку в умовах навчально-реабілітаційних центрів підтвердила свою ефективність та значущість.

Ключові слова: діти зі складними порушеннями розвитку, фізкультурно-оздоровча робота, навчально-реабілітаційний центр, рівні фізичного здоров'я.

Леций Н.П. Теоретические и методические основы физкультурно-оздоровительной работы с детьми со сложными нарушениями развития в учебно-реабилитационных центрах. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики и психологии имени Николая Ярмаченко НАПН Украины, Киев, 2021.

В диссертационной работе представлено новое решение научно-прикладной проблемы физкультурно-оздоровительной работы с детьми со сложными нарушениями развития. По результатам теоретического поиска и собственных эмпирических исследований впервые спроектирована, научно обоснована комплексная, дифференцированная, многофакторная система организации физкультурно-оздоровительной работы с детьми младшего школьного возраста со сложными нарушениями развития в учебно-реабилитационных центрах; обоснованы методологические подходы организации физкультурно-оздоровительной работы школьников со сложными нарушениями развития; охарактеризована сущность и структура феномена «физкультурно-оздоровительная работа школьников со сложными нарушениями развития в учебно-реабилитационных центрах»; определены компоненты (методологический, организационно-деятельностный, оценочный), критерии (антропометрический, функциональный, соматический, психоэмоциональный) и выявлены уровни физического здоровья детей со сложными нарушениями развития; выделены факторы и ведущие показатели, обуславливающие уровень физического здоровья детей со сложными нарушениями развития; выявлены особенности психофизического развития и функционального состояния детей со сложными нарушениями развития по сравнению со сверстниками, не имеющими сложных нарушений развития. Разработанная и внедренная комплексная, дифференцированная, многофакторная система физкультурно-оздоровительной работы с младшими школьниками со сложными нарушениями развития в условиях учебно-реабилитационных центров подтвердила свою эффективность и значимость.

Ключевые слова: дети со сложными нарушениями развития, физкультурно-оздоровительная работа, учебно-реабилитационный центр, уровни физического здоровья.

Leshchii N. Theoretical and methodological foundations of physical and health work with children with complex developmental disorders in educational and rehabilitation centers. – Upon the rights for the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Science in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy (016 Special Education). – Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

It has been presented a new solution of the scientific and applied problem of physical and health work with children with complex developmental disorders.

Based on the results of a theoretical search and our own empirical research it has been firstly developed complex, differentiated, multifactorial system of organizing physical culture and health work with children of primary school age with complex developmental disorders in educational and rehabilitation centers. For the first time scientifically substantiated methodological concepts of organizing physical culture and health-improving work of schoolchildren with complex developmental disorders; the essence and structure of the phenomenon of "health-improving work of schoolchildren with complex developmental disorders in educational and rehabilitation centers". Components (methodological, organizational-activity, evaluative), criteria (anthropometric, functional, somatic, psychoemotional) and the levels of physical health of children with complex developmental disorders have been firstly determined. The factors and leading indicators that determine the level of physical health of children with complex developmental disorders have been identified. The peculiarities of psychophysical development and functional state of children with complex developmental disorders in comparison with their peers without complex developmental disorders have been revealed. A comprehensive, differentiated, multifactorial system of physical culture and health-improving work with younger schoolchildren with complex developmental disorders in the conditions of educational and rehabilitation centers has been developed and implemented, which has confirmed its effectiveness and importance. Physical and health work for children with complex developmental disorders has been planned taking into account the peculiarities of the organization of the day regime in the educational and rehabilitation center with other wellness measures and has been built in accordance with methodological approaches that reflect the content and essence of the experimental work: activity-personal, systemic and cultural.

The activity-personal approach has been reflected in taking into account the sensitive periods of development of pupils, the selection of appropriate means and methods of teaching and upbringing of the child.

To ensure physical, mental, social development of the child it should be provided a systematic approach to the harmonious formation of all components of health; physical and psychological preparation for active life and professional activity should be improved on the principles that ensure the health orientation and individuality of approaches; various forms of physical activity and other means of physical improvement might be used.

The use of the cultural approach in the pedagogical experiment made it possible to consider children with complex developmental disorders in the system of physical culture and health work as subjects of physical culture, whose activities are aimed at preserving existing health, preventing deterioration of health and physical and mental fatigue, confidence.

During the pedagogical research in the organization of experimental work for children with complex developmental disorders, the principles of individualization, differentiation, productive personality development, continuity and consistency, situational learning, educational reflection have been implemented.

The evaluation component involved the introduction of 3 types of controls: operative (before, during, and after classes), current (once every three months) and interim (at the end of the study), which allowed for continuous feedback to determine the effectiveness of the developed technologies of physical and health work.

Criteria for the effectiveness of experimental physical and health work for children with complex developmental disorders were determined, which included a psycho-emotional criterion (well-being, activity, mood) and somatic component (functional state, physical development, physical fitness). Such criteria were applied for the current control (to determine the effectiveness of the implementation of current tasks, correction of the fitness program in case of need) and final control - to draw conclusions about the achievement of the set goal.

It has been firstly identified the most significant indicators that determine the level of physical health of children of all ages with complex developmental disorders. It was found that the functional factor (44.21% and 43.62% of the variance, respectively), that included performance of the function of the external respiration and cardiovascular system and played the most important role girls and boys of primary school age.

Physical fitness factor (4.22% for girls and 38.11% for boys) was the leading in middle school age children, which necessitated the inclusion of means in the program for improving the speed-power abilities. The factor of the functional state of the cardiovascular system was the leading among the children of the older school age, which caused 37.22 dispersion of data in girls and 39.42% in boys.

The practical significance of the obtained results is the development and experimental validation of problem of the technology of physical and health work in the conditions of the educational and rehabilitation center, substantiation of the structure and content of the physical and fitness programs, which contributed to the improvement of the psychophysical and functional state of children with complex developmental disorders.

The developed methodology of physical and health work in children with complex developmental disorders has been introduced into the practice of the work of educational and rehabilitation centers, special general educational boarding schools and recommended for further use.

Keywords: children with complex developmental disorders, physical and health work, educational and rehabilitation center, methodology.

Підписано до друку 12.04.2021 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 173. Наклад 100 пр.